

הרב יצחק יעקב פוקס

בס"ד

ראש השנה, סוכות ושמחת תורה ביום שבת קודש

שנת תשפ"א – תשרה שכינה פתח אוהלנו

שומר דלתות ישראל יגן ויציל כל בית בישראל מכל נגע, מחלה ומגיפה, ויכתבנו ויחתמנו לשנת חיים טובים בבריאות שלימה, ושפע ברכה והצלחה בכל העניינים לנו ולכל ישראל

הולכת ומסתיימת, תש"פ, והולכת וקרבה, השנה הבאה עלינו לטובה - תשפ"א, שנה פשוטה (אין בה אלא אדר אחד), שנה שישית לשמיטה - שנת "מעשר עני" [בשונה מ"מעשר שני" שנהג בשנתיים האחרונות, שקדושתו חוללה אל מטבע], כל הירקות שילקטו מן השדה או הגינה למחרת ר"ה תשפ"א, אם הם "טבל ספק" - מפרישים במקום "מעשר שני" - "מעשר עני" ואוכלים את המופרש, ב"טבל ודאי" שיש להעבירו לעניים, נהוג לתת סכום כסף בתחילת השנה כהלואה לארגון חסד המחלק אוכל למשפחות נזקקות, ומתנים, שכאשר נתחייב בנתינת "מעשר עני" נזכה במופרש, כפירעון לאותה הלואה. לעניין פירות האילן יהיה המעבר ל"מעשר עני" בפירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט תשפ"א. בירושלים וב"מוקפין" - יהיה "פורים משולש" ולכולנו, יהיה - "ערב פסח שחל בשבת", כאשר ליל הסדר יחול במוצאי שבת קדש.

תחילתה של תשפ"א - ביום שבת קודש, ארע לאחרונה לפני 11 שנים [תש"ע], ובעקבות ראש השנה, אף יום ראשון של חג הסוכות וחג שמיני עצרת - שהוא "שמחת תורה" [בארץ ישראל] - חלים בשבת, על כן, אין תוקעים בשופר ואין נאמר ה"תשליך" ביום ראשון של ראש השנה, בני אשכנז אינם אומרים בו "אבינו מלכנו" ולא י"ג מדות בפתיחת הארון, המעבר ליום ב' דראש השנה, יהיה באמצעות "יקנה"ז". ביום ראשון של סוכות - אין נוטלים לולב. וב"שמחת תורה", במקום שאין עירוב וכל שאינם סומכים על העירוב, יכינו ויוליכו את ספרי התורה, ה"דגלים" הפעקלאך וה"קידושים" למקומם קודם כניסת החג שבשבת.

פתיחת חגי תשרי ביום השבת, מעוררת אין ספור שאלות הלכתיות, כגון: "בעל תקיעה" שיש לו חזקה מזה שנים לתקוע ביום א' דראש השנה, האם יכול לטעון: אני התוקע הראשון בר"ה, אני אתקע ביום הראשון שתוקעים בו השנה (יום ב' דר"ה), לעומתו יטען המוחזק ליום השני: חזקתך לתקוע ביום הראשון של ר"ה, בבקשה ממש את החזקה... ואני אממש את חזקתי! מי מהם צודק? מה דין השוכח להזכיר בתפילה או בקידוש, שבת? האם מותרים בכי ובקשות אישיות בר"ה שבשבת? מתי אוגדים את הלולב כשחל יום א' דסוכות בשבת? מתי קוראים את "קהלת"? מתי מזמינים את ה"אושפיזין" האם לפני שירת "שלום עליכם" או לאחר מכן? והאם יש להקפיד גם בשנה כזו, על ההידור בארבעת המינים, הרי פסול "חסר" אינו מעכב בשאר ימים? התשובות לשאלות, ועוד חידושים ופסקי הלכות רבים, בס"ד, לאורך הדפים שלפניכם.

חודש הרחמים והסליחות

"קווה אל ד' חזק ויאמץ ליבך וקווה אל ד'"

במשך 51 ימים, בין א' אלול לבין יום הושענא רבה אומרים, בני אשכנז, [יש מבני ספרד, שאומרים אותו כל ימות השנה] - פעמיים ביום, פרק כ"ז בתהילים "לדוד ד' אורי וישעי וגו' ורמז לכך, על פי מדרש שוחר טוב, תהילים כ"ז: ד' אורי - ראש השנה "וישעי"- יום הכיפורים "כי יצפנני בסוכו"- חג הסוכות. ובסיום הפרק, רמז נוסף: "לולא האמנתי לראות בטוב ד'" - אותיות אלול. יש אומרים בשחרית ומנחה (כן כתב המשנ"ב) ויש בשחרית וערבית. בספר "יערות דבש" הדגשה מעניינת של הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל: בפרק זה, לדוד ד', נזכר י"ג פעמים שם הוי"ה - שם של רחמים, כנגד י"ג מידות של רחמים. ואם כן, אמירת פרק זה אף ביחידות, כמוה כהזכרת י"ג מדות של רחמים על ידי הציבור, באמירת, ויעבור ד' על פניו ויאמר: ד' ד' וגו'!

תקיעת שופר

מנהג בני אשכנז, לתקוע בשופר בכל בוקר מא' אלול ואילך, עד ערב ראש השנה [ולא עד בכלל] (רמ"א תקפ"א ומשנ"ב, ג). והמנהג ברוב המקומות, לתקוע תשר"ת, ויש נוהגים לתקוע ביום ר"ח תשר"ת תש"ת תר"ת שעיקר התקנה הייתה בראש חודש, שיידעו מתי עלה משה להר (תשובות והנהגות ג, קל"ג). בני ספרד תוקעים באמירת הסליחות. לא תקעו לאחר תפילת שחרית - יש שכתב, שיתקעו לאחר מנחה (שו"ת אגרות משה או"ח ד, כ"א). המתפלל ביחידות [בעידן ה"קורונה" ר"ל] - אין צריך לתקוע (שו"ת צי"א י"ב, מ"ח ודעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

אמירת ה"סליחות"

בני ספרד נוהגים לומר סליחות, מלמחרת ראש חודש אלול ועד לערב יום כפור. כנגד 40 הימים שבהם עלה משה רבנו להר סיני, לבקש "סלח נא לעוון העם הזה כגודל חסדיך", וענה לו הקב"ה ביום הכפורים, כפי שמקווים גם אנו שייאמר לכולנו: "ויאמר ד' סלחתי כדברייך" (ש"ע תקפ"א, א וכה"ח, ט"ו). בעת אמירת הקהל י"ג מידות של רחמים, תוקעים בני ספרד בשופר, ואף התוקע כשמסיים תקיעתו, מזדרז הוא להצטרף לאומן יחד עם הקהל, כדין, בטרם סיימו הקהל את אמירתן (ש"ת תורה לשמה, א, ס"ד וצ"ו). אכן, הגאון רב"צ אבא שאול זצ"ל אמר לי: "התוקע גם כן, יאמר תחילה בזריזות, ורק לאחר מכן יתקע".

בני אשכנז אומרים סליחות, לפחות ארבעה ימים לפני ראש השנה - כנגד 4 ימים בהם בודקים את הקורבן ממומים לפני הקרבתו, כן, גם אנו בודקים עצמנו 4 ימים מן המומים לקראת יום הדין. ומתחילים תמיד ממוצאי שבת - "במוצאי מנוחה קידמנוך תחילה, הט אוזניך ממרום, לשמוע אל הרינה ואל התפילה" (רמ"א ומשנ"ב שם). השנה לקראת תשפ"א יאמרו בני אשכנז סליחות במשך 6 ימים ממוצאי ש"ק "נצבים וילך" אור לכ"ד אלול. **הערה:** נהוג, לעמוד בעת אמירת הסליחות, קשה לעמוד - יעמוד, בעת אמירת י"ג מידות (א"ר וקיצור השל"ה).

זמן אמירת ה"סליחות"

מלאחר חצות הלילה - (תחילת אלול 12:41 ערב ראש השנה 12:33) ועד השקיעה למחרת - (תחילת אלול 19:18 ערב ראש השנה 18:46) ואין לאומן קודם חצות... אלא בליל יוה"כ (משנ"ב תקס"ה, י"ב). אלא אם כן, בשעת הדחק, כהוראת שעה (ש"ת אגרות משה או"ח ב, ק"ה). ומלאחר חצות לילה ועד נץ החמה - הזמן המעולה לאמירתן, אכן, כיום, יש המקיימים "ישראל קדושים **השכימו** לסליחות" ויש מקיימים "שמע זעקתם בעוד ליל בעמדם לפניך **בלילות**" לאחר חצות הלילה, וכל לבבות דורש ד'. ויש בתי כנסיות של בני ספרד בירושלים ת"ו שאומרים הסליחות קודם תפילת מנחה.

הערה: המשכימים לסליחות, יקדימו לומר ברכות התורה (משנ"ב מ"ו, כ"ז אף שבס"י ו, י"א לימד זכות על המקדימים הסליחות). ואף בימי הסליחות, חייבים להיזהר מלהתפלל שחרית קודם זמנה (משנ"ב פ"ט, א).

אמירת סליחות ביחידות בעידן ה"קורונה"

האומרים סליחות ביחידות, ידלגו על אמירת י"ג מדות של רחמים, שאין נאמרות אלא בציבור, וידלגו גם על המילים: "א-ל ארך וכו' ו"זכור לנו היום וכו' (מ"ב תקס"ה, יב-יג) ומותר לאומרם כקורא בתורה" בטעמי המקרא, (ואז יש לסיים את הפסוק, עד "ועל רבעים" - כה"ח שם). כמו כן, אין לומר ביחידות קטעים הנאמרים בארמית, משום שהמלאכים אינם מבינים שפה זו, ויש בכך משום יוהרה, שנראה כאלו אינו זקוק להמלצת מלאכי רחמים, משרתי עליון, שיחלו נא פני א-ל במיטב הגיון על כן, יחיד, אינו אומר: "ברוך שמייה", ו"יחיד המתפלל בביתו, לא יאמר שום יקום פורקן" (משנ"ב ק"א, י"ט). ובש"ת הר צבי או"ח א, ס"ד תמה על האומרים ביחידות, אפילו רק את יקום פורקן הראשון.

השומע אמירת סליחות בציבור, בשידור ישיר או דרך פלאפון (כשר) בזמן אמת (לא בהקלטה), רשאי לומר איתם, מילה במילה "ד' ד' א-ל רחום וגו'" ובתנאי שהוא במקום נקי. משום שאין זה כלשמוע קריאת מגילת אסתר או הבדלה או ברכת תפילת הדרך, על מנת לצאת ידי חובה, שאין יוצאים ידי חובה בשמיעתם דרך רדיו טלפון או שידור ישיר, שהרי "יציאה ידי חובה" אפשרית אך ורק כששומעים את קולו המקורי של הקורא או המברך, אבל כאן אין יציאה ידי חובה, אלא **הצטרפות לציבור**, שאומרים כעת דברים בקדושה, כשם שעונים לקדיש ולקדושה ולסתם ברכה (שלא על מנת לצאת בה), דרך רמקול, טלפון, רדיו וכדומה. (ראה ש"ת יחו"ד ב, ס"ח).

אלול - ימי חיפוש, בדיקה, תיקון והשלמה

נאמר בספר במדבר י"ג, כ"א פרשת שלח: "ויעלו ויתורו את הארץ...ארבעים יום" **ובתרגום אונקלוס:** "ויתורו" **"ויאללון** ית עראה" - לשון **חיפוש ובדיקה**! אמנם כן, ימי אלול - ימים של בדיקה, סיכום, ספירת מלאי, חשבון נפש והתבוננות, כיצד נערכים לקראת שנה חדשה הניצבת בפתח, מוכנים יותר, וראויים להיכתב ולהיחתם לחיים טובים ארוכים ולשלום כתב האדר"ת (רבי אברהם דוד רבינוביץ תאומים) זצ"ל בהנהגות לימי אלול סי' צ, **"בימי אלול ימי התשובה, נזהרתי מאד לנקות עצמי מכל מה שאינו שלי...ולערוך בדק בית** בארון הספרים מעל ומתחת, אם נמצא ספר שאול שנשכח מלב, להשיבו אל בעליו המצטער עליו". ובכלל זה: הלוואות והשאלות שטרם הוחזרו לנותניהם.

לקראת שנה חדשה הבאה עלינו לטובה

גילו חז"ל איך זוכים לכתובה וחתומה טובה - "תשובה, תפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה"

הצעה חיונית ונחוצה עד מאוד לקראת תשפ"א - התחזקות בעבודת התפילה

"ד' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך" - משאת נפשו של כל המתייבב לפני בוראו לעבודה שבלב - זו תפילה. ו"לך אמר ליבי... פניך ד' אבקש" - בקשתו ותחינתו של כל מבקש ד'. כי אמנם כן, ואני תפילתי לך ד' - עת רצון", ובמהלכה תבוא לידי ביטוי, השכם והערב, כמיהת הלב והנפש: "ואני קירבת אלוקים לי טוב". ומאז גלה כבוד מישראל עת חרב בית מקדשנו, לא נותרה לנו אלא התפילה, בבחינת: "ונשלמה פרים שפתינו", ועדיין אין כוחנו אלא בפה - להשמיע ממעמקים את ציפיינו ותקוותנו להתגשמותה במהרה של ההבטחה: "והביאותים אל הר קודשי ושימחתים בבית תפילתי".

אך, על זה היה דווה לבנו, במהלך השנה היוצאת - תש"פ, רבבות רבבות, מבני ובנות עם ד' שואלים עצמם, מידי בוקר וערב וצהרים, בימות החול ובימי שבת, שאלה הבוקעת מעמקי הלב, ולעתים מלווה בדמעות:

איה מקום תפילתי...?

בחסדי ד' תופעה מרגשת, מרנינת לב ונשמה, שלא הכרנו מעודנו, מתקיימת, לנגד עינינו, מזה חודשים ארוכים, עקב המצב, בכל שכונה ועיר, ממש ברחובה של עיר... עומדים נערים, ילדים, צעירים וזקנים בתפילה בציבור... במסירות נפש... בכניסות וברחבות הסמוכות לבניינים... מעל גבי גגות ומרפסות, גם כשהשמים מטפטפים, רוחות נושבות בחוזקה ושמם של קיץ קופחת על הראשים... ומקווים להבטחת הבורא: "בכל מקום אשר אזכיר את שמי, אבוא אליך וברכתך"...

לעומתם, אלפי אלפים בארצנו הקדושה וברחבי תבל, יהודים המשכימים ומעריבים בהתמדה, לבתי כנסיות, משחר ילדותם ועד זקנה ושיבה, לאורך שנים ארוכות, ולצערם, עקב גילם או חובת השמירה על בריאותם, נבצר מהם להשתתף בתפילות הנ"ל, וחשים הם, כי גזירה נוראית נגזרה עליהם ועל כולנו, על ידי אבינו האב הרחמן "השומע קול תפילת עמו ישראל ברחמים" - לעמוד ולהתפלל ביחידות... לנסות לשמוע מרחוק תפילת חצרות... תפילת מרפסות... מבלי להתברך באהבה על ידי הכוהנים... מבלי לשמוע קריאה בתורה... מבלי לענות לקדיש ולקדושה... שבועות ארוכים... וחודשים חולפים... והחורף חלף הלך לו... וכבר כלה קיץ... ואנחנו טרם נושענו.

אין ספק, שבורא עולם מתאווה לתפילותינו בכל עת ובכל מצב, אך, שמא מרמז לנו, בוראנו בעוצמה, כי התפילה ואולי מקומה המיועד - בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים חיזוק, ולא בכדי אמרו חז"ל: "כרום זלות לבני אדם" - "אלו דברים העומדים ברומם של עולם ובני אדם מזלזלים בהן" (גמ' ברכות ו ע"ב). ובתנחומא וירא: "אמר להן הקב"ה לישראל, הוּו זהירין בתפילה, שאין מידה אחרת יפה הימנה".

צורת התפילה אשר נכפתה עלינו, יוצרת שאלות הלכתיות, אשר בימים כתיקונם, אין נפגשים בהן, האם וכיצד מתפללים במקום שאינו מקורה? והרי כדברי רב כהנא בגמ' ברכות ל"ד ע"ב: "חציף עלי מאן דמצלי בבקעה" וברש"י מקום שדות שאין עליו יראת שמים? בכל בית כנסת ברז מים, היצד נעמדים אלפים לתפילה מבלי לרחוץ ידיהם תחילה? האם מותר להתפלל תפילת "שמונה עשרה" בחלוק בית? ובנעלי "קרוקס"? ומה עם ה"כוונה" בתפילה? במרחבים פתוחים, כשברקע קולות רחוב סואן, רכבים חולפים ודיבורים נשמעים? המרגיש צורך להתפנות, במהלך תפילתו, במקום שלא ניתן בו להתפנות... כיצד עליו לנהוג? ועוד ועוד.

הבה נפרט את עיקרי ההלכות בנוגע לקיום התפילה כהלכתה, גם בבית וגם בחצר, בכל עת ובכל מצב ואלו עצות מעשיות לימדונו חז"ל והפוסקים - כיצד זוכים לתפילה בכוונה שלימה

מקום קבוע לתפילה

פרקי אבות ד, ג: בן עזאי אומר... אין לך אדם שאין לו שעה, ואין לך דבר שאין לו מקום" - בוודאי גם לתפילתו של כל אחד, מישראל - מקומה המיוחד שלה!

גמרא ברכות ו ע"ב: "א"ר חלבו אמר רב הונא, כל הקובע מקום [מיוחד] לתפילתו, [שם הוא מתפלל תמיד], אלוקי אברהם בעזרו, וכשמת, אומרים עליו... עניו... חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו, וזוכה שתפילתו מתקבלת ביותר" דכתיב, בבראשית י"ט, כ"ז: "וישכם אברהם בבוקר, אל המקום אשר עמד שם [לפני ד'] ואין עמידה אלא תפילה וכו' " **שולחן ערוך צ"ח, ד** צריך שיקבע אדם מקום קבוע לתפילתו,

בבית הכנסת מסוים, ואף בבית הכנסת יהיה מקומו קבוע [ואם ישבו במקומו, יתפלל תוך ד' אמות [1.92] למקומו. ובמשנה ברורה צ, נ"ט: ואף **בביתו**, יקבע מקום מיוחד לתפילה - באחת מפינות ביתו. שהתפילות כנגד הקורבנות, והקורבן, מקומו קבוע, ואסור שיוקרר "חוץ למקומו". ומבארים הרי"ף (בעין יעקב) והמהרש"א לברכות שם: שהעומד בתפילתו בקביעות, באותו מקום, מראה שאין התפילה עליו כמשא, שיש להשליכו בכל מקום שמזדמן, ואינו מסתפק בהבטחת הקב"ה בכל מקום שתזכיר שמי, אבוא אליך וברכתך, אלא עבודת התפילה, היא לו **כעבודה קבועה**, המתחילה מחדש במקום **שקבע לו**, כעבד לפני המלך, בקביעות, ובהתמדה.

תפילה בשטח פתוח

שולחן ערוך צ, ה אסור להתפלל תפילת עמידה **בשטח פתוח, במקום שאינו מקורה** - מפני שאין עליו אימתא דשמיא, ובגמ' ברכות ל"ד ע"ב נקרא חצוף, שאין אימת המלך עליו (ראה רש"י) וגם מפני שהעוברים והשבים יטרידו את כוונתו. והקשה **הבית יוסף**, שם מהנאמר ביצחק אבינו **"ויצא יצחק לשווח בעדה"** (בראשית כ"ד, ס"ג) - כאן תיקן תפילת מנחה? בשדה? **ועונה** שתי תשובות יש בדבר: **א.** התפלל בהר המוריה, מקום עקדתו ומקום המקדש. **ב.** התפלל בצד אילנות שבדרך ["לשוח" - מלשון שיח ועץ]. ומכאן, שליד הכותל המערבי, רק יראת אלוקים במקום ההוא, מתפללים לכתחילה ברחבה, אף שאינה מקורה. כמו כן, הנמצא בדרך, יתפלל בצדי אילנות שבדרך. ומכל מקום, יבדוק תחילה היטב אם המקום נקי (כף החיים שם, כ"ז).

ולענין **מתפללי החצרות**, יש לציין, שכתב החיד"א ב"ברכי יוסף", שם, שבירושלים ת"ו נהגו להתפלל בחצרות המוקפות חומה, אף שאין להן קירוי, מפני שהוא קרוב למקום המקדש. ואף בשאר ערים ומקומות, יש להעדיף להתפלל בתוך מחיצות מאשר בשטח פתוח (משנ"ב שם, י"ב). או בצד קיר (א"א מבוטשאש שם, ה) על כן, המתפללים בחצרות ישתדלו לעמוד לשמונה עשרה בצד אילנות (משנ"ב צ, י"א) או בין מחיצות. וישראל קדושים, במקומות רבים, פרשו בדים מעל ראשי המתפללים. ושמעתי **ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל** כמה פעמים, שאין דעתו נוחה כשרואה במוצ"ש את המתפללים ערבית בפתח חדר המדרגות וחלקם ברחוב ממש, "מדוע לא יכנסו כולם על כל פנים, בתפילת שמו"ע אל תוך חדר המדרגות?"

הלכות הקשורות לבחירת מקום התפילה

א. שו"ע צ, כ"א ומ"ב: מצווה מן המובחר להתפלל אל מול הקיר, כחזקיהו, שהתפלל ונענה: **"ויסב זוזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל"** והיינו, בשמונה עשרה בלבד (צל"ח), ובאופן שלא תהיה חציצה, בינו לבין הקיר. אבל ארון תיבה, שידה וספסל או עמוד תפילה [סטנדר] קבועים - אינם מהווים חציצה. מיטות העשויות לשכיבה [לא ספה או כורסה] - טוב להחמיר שלא להתפלל מולן. אדם אינו חוצץ. בעלי חיים, לדעת השוע - אינם חוצצים. ולדעת הרמ"א - חוצצים [אקווריום עם דגים, כלוב תוכי]

ב. שולחן ערוך צ, כ"ג ומשנ"ב: אין להתפלל אל מול תמונות או בגדים מצוירים התלויים על הקיר - מפני בלבול הכוונה, נעמד כבר בפניהם - יעצום עיניו. ואין להתפלל אל מול רבו, מאחוריו, או שהוא בתמונה לפניו. על כן צוירים שעל גבי קירות בית הכנסת - יש לקבעם למעלה מקומת אדם, ויש שאסרו להתפלל מתוך סידור שיש בו ציורי אברהם וכו' משה רבנו, או דמויות מלאכים, ובפרט שאוחז הסידור אל מול עיניו, כשמשתחוה.

ג. שולחן ערוך צ: אסור להתפלל אל מול מראה, אפילו בעיניים עצומות - מפני שנראה כמשתחוה ללבואתו. בלילה, מול שימשת חלון - אמר הגרי"ש אלישיב זצ"ל - "אין זו מראה, אבל כשאפשר, טוב לכסות החלון בוילון, וכן אני נוהג".

ד. שולחן ערוך צ"ה ב ומשנ"ב: במקום שמתפללים **צריך שיהיו חלונות** או פתחים לעבר המקדש בירושלים. ולכתחילה יעמוד מולם. ולפני התפילה, וכן באמצע, כשכוונתו משתבשת - יביט בשמים מבעד לחלונות, ותשרה עליו יראת שמים להתפלל בכוונה

"השתחוה לד' בהדרת קודש" - בגד המתאים לתפילה

גמ' ברכות כ"ה ושבת י על פי הפסוק בתהלים צ"ו, כ"ט: "השתחוה לד' בהדרת קודש", ונאמר בעמוס ד, י"ב: "היכון לקראת אלוקיך ישראל". **שולחן ערוך צ"ח, ב:** "התפילה היא במקום הקורבנות, [-ונשלמה פרים שפתינו]" וכשם שהכהנים עבדו בבית המקדש בבגדי כהונה [ו"מחוסר בגדים" - עבודתו פסולה], מהראוי שיהיו לאדם מלבושים **נאים מיוחדים לתפילה**... אלא שאין כל אחד יכול לבזבז על זה, ומכל מקום, טוב

שיהיו בגדיו מסודרים ונקיים, על כל פנים בתפילת עמידה". והכרעת הפוסקים: היינו, "לבוש מכובד, **הראוי ללבישה באותה מדינה, לפני שר או מלך**", על כן, "אין להתפלל עמידה בבגד של שינה, פיג'מה או כותנת לילה, כשאינ מעליהם כיסוי נוסף, ואין להתפלל בבגדי עבודה שאין יוצאים בהם לרחוב, כגון סינר או כפפות חד-פעמיות. ובמשנ"ב בשם הב"ח: אין ללבוש בתי ידיים שנקראים "הענטשור" [-כפפות] כדרך עוברי דרכים ובשעת התפילה, יש להסיר הערדליים שמעל הנעליים "וקורא אני עליהם, אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים את תנידיני". פרט למקומות שהקור גדול, שיש להתיר לבישת כפפות שניכר שלבישתן להגנה מהקור (משנה ברורה צ"א, י"ב) על פי זה מותר **להתפלל עם כפפות חד-פעמיות** כשמירה מה"קורונה" ר"ל. ואכן, ראוי שלא להתפלל במעיל עליון הנועד להליכה בגשם, או כשמחזיקים ביד מטריה.

אמנם כן, שאלנו את מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל: האם מותר להתפלל בבית בחלוק או בבגד שמתאים רק לבית ולא יוצאים בו לרחוב? כגון בחופשה, או כשמטופלים בקטנים, או המתפללים ביחידות בביתם? וזאת אשר ענה: "במידת האפשר, אין להתפלל שמונה עשרה בחלוק בית, אפילו מעל לבגדים, מפני שצריך בגד שעומדים בו לפני גדולים, וחלוק, אינו בגד מכובד כל כך, בין לגברים בין לנשים, פרט לחולה המכוסה כראוי והחלוק נקי. בשעת הדחק, כשקשה ביותר להתלבש, יש להתיר להתפלל בחלוק או בגד שמקבלים בו, **אורחים חשובים** שיבואו לבית".

הכנת הידיים לתפילה

הקדמה: "סתם ידיים", היינו, המצב הרגיל של הידיים לאחר נטילת בוקר, כאשר אדם עוסק בענייניו השונים: לימוד, עבודה, קניות, סידורים וכו' במשך כל היום והלילה עד לשינה. ידיו נקראות: **"סתם ידיים"**. והן כשרות לאמירת ברכות, תהילים, לימוד תורה ויש אומרים אף לקריאת שמע, אך לא לתפילת עמידה (שמונה עשרה).

בשולחן ערוך סי' צ"ב, ד-ה ומשנ"ב: הבא להתפלל תפילת **מנחה, ערבית או שחרית** [אם חלף זמן מאז נטילת הבוקר] - **חייב** לרחוץ את ידיו במים, אין חובה דווקא מתוך כלי, אין צורך להוריד טבעות [אפילו המורידה בנטילה לפת]. אכן, כשיש כלי, לכתחילה יש לשפוך ממנו עכ"פ פעם אחת על כל יד (ביה"ל ד, ד"ה לקמן וכו'). אין מברכים על נטילה זו, פרט לדעת הגר"א, שמברכים. **המקור לרחיצה לתפילה**: מהפסוק בתהלים כ"ו: "ארחץ בניקיון כפי ואסובבה את מזבחיך ד" - תפילות נתקנו כנגד הקורבנות, וכשם שלכוהנים נאמר: "ועשית להם כיוור נחושת, ורחצו בו אהרן ובניו, את ידיהם ואת רגליהם [שהרי עבדו יחפים], בבואם אל הקודש, ולא ימותו" ר"ל. כך כל איש ואישה הבאים להתפלל כנגד תמיד של שחר ובין הערבים ("ונשלמה פרים שפתינו") - רוחצים ידיהם במים, בטרם יתפללו לפני בוראם. ונאמר בעמוס ד, י"ב: "היכון לקראת אלוקיך ישראל".

אין מים - חייבים לעשות לפחות **"קינוח היד"** היינו, במגבת, ממחטת ניר [טישון], מגבון, או על גבי לחות שעל העשבים [מהטל או מהגשם], בשפשוף הידיים בחול נקי שעל שפת הים, או בהעברת הידיים על גבי קיר. הזדמנו מים במהלך התפילה - רוחצים את הידיים, כדין (לא בשמו"ע). כל הנ"ל אף ב"סתם ידיים".

השתנה מצב הידיים

עשה אדם את אחת מהפעולות המפורטות להלן, אסור לו לומר, שום דברים שבקדושה, אפילו לא ברכה או פרק תהילים ואף לא ללמוד תורה - בטרם רוחץ ידיו במים. ולצורך תפילת עמידה, עליו **"לחזר אחר מים"**, היינו, אם הוא בביתו, ואין לו מים - חובתו להקדיש **18 דקות** עד שיגיע למקום שיש שם מים (בכל צורה שהיא: הליכה, נסיעה ברכב ברכבת, במסוק או בסירה, ברכיבה על בעלי חיים או אופניים). והנמצא **בדרך**, ובכיוון היעד, ימצא מים, תוך כדי **72 דקות**, יתקדם ולא יתפלל, עד שימצא את המים, ולאחוריו או לצדדים - עד 18 דקות. ורק אם יעבור זמן תפילה - **בדיעבד**, יקנח ידיו כנ"ל ויתפלל.

המקרים בהם משתנה מצב הידיים

1. נגיעה במקומות המכוסים שבגוף - **במקביל להלכות צניעות: ביד** - מעל המרפק. **מלפנים** - מעצם הבריו ולמטה. **מאחור** - מהחוליה העליונה שבחוט השדרה ומטה [לאישה - ממקום שנח סגר התליון]. **בצוואר** - מהמקום בו מתחיל השיפוע כלפי מעלה. **ברגל** - מעל ומתחת לברך. מפני שבכל מקום שדרכו להיות מכוסה - נוצרים "מלמולי זיעה" שנחשבים כ"אינם נקיים" ונגיעה בהם, משנה את מצב הידיים. אלא אם כן, לאחר רחצה, במשך מספר שעות [תלוי בקיץ, בחורף, בעיסוק והפעילות וגם בטבע הגוף] המקום נחשב נקי, ונגיעה בו אינה משנה את מצב הידיים. פרט **לכפות הרגליים** - אף לאחר רחיצת הגוף, מכל מקום,

הנוגע בתחתית כפות הרגליים - חייב ברחיצת היד, כלשון כף החיים שם: "אפילו עלו זה עתה מהרחצה, שורה עליהם בתמידות, כעין טומאה, שנאמר "ארורה האדמה", והיינו אף לקטנים, משעה שהם הולכים ברגליהם על הארץ". **2. נגיעה בשורשי השיער** (קרקפת), ואפילו נשואה המכסה שערותיה, ודווקא בנגיעה בשורשי השיער, במידה ולא הייתה חפיפה בשעות האחרונות, כנ"ל. אבל נגיעה בשיער עצמו - אינה משנה מצב הידיים, **3. נגיעה בנעל שהייתה ברחוב**, מכל חומר שהוא, גם בחלק העליון (מגף), פרט לנגיעה בשרוכים או בגרביים כשהם נקיים (דעת מרן החזון איש). **4. החלפה לתינוק**, כשהטיטול עם תוכן, או שהייתה נגיעה בקפלי הגוף. ויש לציין, ששמענו מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, שתינוקות שבימי הקיץ גופם חשוף יותר, כל המקומות הגלויים (ברכיים, זרועות היד) - נחשבים נקיים, פרט לקפלי הגוף (מפשעה, בית השחי). **5. עיסוק בדברים שאינם נקיים**: בעלי חיים, טיפול בעצצים או גינה, לאחר הדחת רצפות או טיפול באשפה וכדומה.

הערות חשובות: 1. ניקיון זה לצורך דברים שבקדושה, יכול להיעשות אף במים זורמים, בלא כלי, במגבון לח או בספריי ידיים, ודי בניקוי המקום שביד, שנגע בדבר הלא נקי. **2.** לדעת מרן החזון איש זצ"ל ב"דינים והנהגות" או"ח פ"א, ד הנוגע בגב היד למעלה מהאצבעות - אין צריך רחיצה **נגיעה בהפרשות העין**: כתב **"אור לציין" ח"ב**: הנוגע ב"ליפופים" **שבעין** - אין צריך רחיצה, כיון שהם חלק מהפנים ובכל המקומות הגלויים מלמולי הזיעה מתחמצנים באוויר. **נגיעה באוזן**, בחלק הפנימי: משנה מצב הידיים, אך לא בחלק החיצוני **נגיעה בהפרשות האף** - נחלקו בה הפוסקים, וטוב להצטייד בממחטות לקראת התפילה.

ניקיון הגוף לתפילה

נאמר בתהלים ק"ג: "לדוד, ברכי נפשי את ד' וכל קרבי את שם קדשו" - מכאן, שאדם הבא לברך, ללמוד תורה או להתפלל, ומרגיש צורך להתפנות, חובה עליו לנקות את גופו, בטרם יעסוק בדברים שבקדושה, ואף כשאינו בגדר "בל תשקצו", אלא אפילו בהרגשה כל שהיא, שתפילה, אינה רק עבודת הפה והשפתיים - "ד' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך", ולא רק - "כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך" וכמובן, אינה רק עבודת הלב - "איזו היא עבודה שבלב, זו תפילה, שנאמר: "לעבדו בכל לבבכם" אלא שגם חלקי הגוף הפנימיים - מערכת העיכול, הקיבה והקרביים, שותפים במעשה התפילה, וכדברי דוד המלך: "ואני תפילה" - כל כולי תפילה לבורא עולם.

הלכה למעשה נפסק בשו"ע סי' צ"ב, א: "העומד להתפלל, יבדוק עצמו היטב אם צריך להתפנות, שנאמר: "שמור רגליך כאשר תלך לבית האלוקים" (עפ"י גמ' ברכות כ"ג) ונאמר "היכון לקראת אלוקיך ישראל" (עמוס ד, י"ב). במידה ואין מרגישים צורך, "חלילה מלהתעכב עבור ספק הרגשה ולהפסיד זמן קריאת שמע או תפילה, ואפילו רק תפילה בציבור משום כך" (משנ"ב ב, י"ג). ויש להיזהר מעצת הייצר, המעלה חששות וספיקות.... שמא .. אולי... יתכן... שצריך להתפנות, ורצונו שלא נתפלל. התורה נתנה לבני אדם ולא למלאכי השרת, וכאשר אין מרגישים צורך, אף שטרם התפנו היום - הרי זה גוף נקי לתפילה. כי רק "כל העומד להינטל - כאילו נטול".

"היה צריך לנקביו [אפילו ל"קטנים]", אל יתפלל [תפילת עמידה] ואפילו יכול להתאפק במשך 72 דקות. ואם התפלל - **תפילתו תועבה**, וצריך לחזור ולהתפלל. וזה, כשלא יכול היה להעמיד עצמו "**הילוך פרסה**" [72 דקות] כשעמד להתפלל, **אבל אם כשהתחיל**, יכול היה להתאפק 72 דקות - **בדיעבד** כשכבר התפלל - תפילתו תפילה. מכאן, שהנמצא בדרך, או בנסיעה, שלא ניתן בה לעצור, ומרגיש צורך להתפנות: במידה ומסוגל "להעמיד עצמו" [להתאפק] במשך "הילוך פרסה" [72 דקות] - רשאי לומר ברכות, תהילים וללמוד תורה, **אבל אסור לעמוד לתפילת "שמונה עשרה"**, שעמידה, אסור להתחיל, אפילו בהרגשת "צורך קצת".

הבהרה: הגדרת "יכול להעמיד עצמו" היינו 72 דקות משעה שעמד להתפלל, ואפילו בפועל נוצר מצב שיש באפשרותו להתפנות, והתפנה תוך מספר דקות, שהקובע מה היה מצבו בשעה שעמד להתפלל. ו"יכול להעמיד עצמו", היינו - אילו היה מהלך, ולא יושב במקומו.

התעורר צורך להתפנות במהלך תפילה

הכלל הוא: כל שעמד אדם לברך, לקרוא קריאת שמע או להתפלל, וכן לומר קידוש, הלל וברכת המזון, אם **כשהתחיל** - לא הרגיש צורך להתפנות, אף שבמהלכם, התעורר לו צורך - **רשאי לסיים את כל אותו העניין**, מבלי להתפנות. אלא אם כן, נמצאים במצב "בלתי הפיך" ואין מסוגלים להמשיך מבלי להתפנות, שאזי,

יפסיק, ויתפנה, ויחזור למקום בו הפסיק. אלא אם כן, הייתה ההפסקה "בכדי לגמור את כולה" [מתחילה עד סוף, לפי הקצב שלו הממוצע], אזי, לאחר ההפסקה, חוזר לתחילת העניין, כמפורט לעניין תפילה להלן.

1. התחיל ב"פסוקי דזימרה", ובמהלך אמירתם, מרגיש לפתע בצורך להתפנות - מן הדין, **רשאי** הוא להמשיך, ולסיים עד לאחר "ישתבח", ואז יתפנה. אינו מסוגל להמשיך ב"פסוקי דזימרה" - יתפנה, ויברך "אשר יצר" בין פרק לפרק.

2. התחיל בקריאת שמע וברכותיה, והתעורר לו צורך, רשאי מן הדין, להמשיך עד "תהילות לא-ל עליון" או "שירה חדשה", אך שם חייב להתפנות, שהרי לתפילת עמידה **אסור** לעמוד לכתחילה, אפילו מרגישים "צורך קצת". לאחר שהתפנה, אינו מברך "אשר יצר" אלא לאחר שיסיים תפילת "שמונה עשרה". ויש לציין, שאינו נפטר ידי חובת אמירת "אשר יצר" באמירת ברכת "רפאנו" שבעמידה, כיון ש"רפאנו" על החולים ר"ל ו"אשר יצר" לכל הנבראים, בין חולים ובין בריאים.

3. הנמצא במהלך תפילת עמידה ומרגיש צורך להתפנות - **רשאי** מן הדין להמשיך ולסיים את כל תפילת "שמונה עשרה" מבלי להתפנות, שהרי התחיל בה, כשלא הרגיש צורך כלל. אינו מסוגל להמשיך - יפסיק ויתפנה, מבלי להפסיק בדיבור, וישוב למקום בו הפסיק. אמנם, כשההפסקה התארכה, עד כדי משך זמן, שהוא רגיל בדרך כלל לומר את כל תפילת עמידה, מתחילתה ועד סופה, לאחר ההתפנות ורחיצת ידיו, **עליו לחזור לתחילה התפילה**. ו"אשר יצר" יברך לאחר תפילת עמידה.

הכוונה בעבודה שבלב

כל ספרי המוסר, המחשבה, החסידות והקבלה מקדישים רבות, לחובתו של האדם לעבוד את בוראו מתוך התבוננות פנימית ותשומת לב. ועל כך התריע כבר הנביא בשם ד': **"יען כי ניגש העם הזה, בפיו ובשפתיו כיבדוני, וליבו רחק ממני, ותהי יראתם אותי, מצות אנשים מלומדה" (ישעיה' כ"ט, י"ג)**. יש לציין, שהמדובר אינו בפורקי עול, או חלילה בחוטאים, אלא, אדרבה, בעובדי ד', לומדי תורה, מתפללים ועוסקים בקיום המצוות, אך, הדברים נעשים על ידם מתוך הרגל ושיגרה, בלא תשומת לב, ואזי, נוצר מצב, שאין תיאום, בין הפה והלב, המילים נאמרות, המעשים מתבצעים, אך, רצונו יתברך, כנאמר בגמ' סנהדרין ק"ו: "רחמנא, ליבא בעי", וכלשון שלמה המלך ע"ה במשלי כ"ג, כ"ו: **"תנה בני, ליבך לי"** כבאור הרלב"ג ומצודת דוד: "שלא תהיה כוונתך ורצונך, כי אם, לקניין השלימות, הכן ליבך להבין אמרי... והוא דרך הישר".

כוונת התפילה

נאמר בתורתנו: "ולעבדו בכל לבבכם" (דברים י"א, י"ג) ובספרי: "מפי השמועה למדו, זו תפילה, או אינו אלא עבודה ממש? תלמוד לומר, **"בכל לבבכם"**, וכי יש עבודה בלב? אלא - זו תפילה". ואכן, תמצית עבודת ד' גנוזה בתפילה, כדברי הרמב"ן בפרשת בא: "כוונת כל המצוות, שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו... ואין לעליון בתחתונים חפץ, לבד זה, שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו, והיא כוונת רוממות הקול בתפילות, וכוונת בתי כנסיות...": "שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לא-ל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה, ויאמרו לפניו, בריותך אנחנו". וכבר כתב הכוזרי במאמר ג פרק א: "ולא תהיה תפילתו בפיו כצפוף הזרזיר, אלא, עם כל מילה - כוונה, ותפילה בלא כוונה - כגוף בלא נשמה"!!! לא פלא, שנפסק בשולחן ערוך אורח חיים א, ד: **"טוב מעט תחנונים בכוונה, מהרבות בלא כוונה"**, ובמשנ"ב שם בשם הט"ז: כשהמרבה מכוון - וודאי עדיף, אבל החושש שבהאריכו לא יוכל להתרכז ולהתכוון - ישתדל לומר המעט בכוונה שלימה, ונחשב לפני הקב"ה, כאילו האריך בכוונה, ועל זה שנינו: "אחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוון ליבו לשמים".

חובת המתפלל

כלשון הרמב"ן לשיר השירים ד, י"א: **"לכבוש את המחשבה, ולהביאה בשעבוד הכוונה"**, כשהמטרה: הפניית כוח המחשבה ושיתוף כל החושים להפיכת מילות התפילה ל"דברים היוצאים מן הלב". עבודת מח ולב זו, הגדיר מרן ה"חזון איש" זצ"ל באגרתו בקובץ "התעוררות לתפילה": "התפילה, אם היא מצווה מעשית אצלנו, אחרי שערכו לנו אנשי כנסת הגדולה נוסח ערוך ומסודר, בלתי משתנה - הינה מצווה עיונית, וכל שלא יצא ידי חובתה, מצד הלב, לא עשה גם במעשה מאומה - שאין התפילה אלא בליבו של האדם".

הלכה למעשה: בשלשה דברים הכוונה מעכבת: א. באמירת פסוק ראשון של שמע, ב. באמירת "ברכת אבות" - הברכה הפותחת את תפילת עמידה. ג. באמירת הפסוק "פותח את ידך וגו'" בפרק "אשרי יושבי וגו'" - כמפורט להלן. א. פסוק ראשון של שמע שולחן ערוך ס, ה וס"ג, ד: "הקורא פסוק ראשון, בלא כוונה

- לא יצא ידי חובתו, וחייב לחזור ולקוראו", ואפילו, בטרם התחיל בקריאה התכוון, ולאחר מכן, פנה ליבו לדברים אחרים - "הרי לא קיבל עליו עול מלכות שמים בהסכמת הלב" (משנ"ב שם). **קרא ולא התכוון:** נזכר לאחר קריאת פרשה ראשונה ושניה - יחזור ויקרא מתחילה כסדר. נזכר במהלך אמירת "והיה אם שמע וגו' - יגמור עד "ויאמר וגו'" ויתחיל שמע עד והיה אם שמע, ויחזור לויאמר וגו' (משנ"ב ס"ג, י"ד). **הערה:** כשנמצאים לידו בני אדם, לא יחזור על שמע וגו' בקול רם - אלא בלחש, שלא ישמע כמודה לשתי רשויות (משנ"ב ס"א, כ"ב וס"ג, י"ד כיוון כראוי - לא יחזור אפילו בלחש). וחשש זה, אינו אלא בקריאת פסוק ראשון (בן איש חי וארא, ו). **לא התכוון בעת אמירת "ברוך שם כבוד וגו'"** - יש לחזור ולאמרו בכוונה (משנ"ב וכף החיים). התחיל באמירת ואהבת וגו' - שוב אינו חוזר (הכרעת ביה"ל שם).

הכוונה באמירת "שמע ישראל וגו'"

נוהגים לומר שמע וגו' - בקול רם, כדי לעורר הכוונה, **ובני אשכנז:** מניחים יד ימין [אפילו איטר] על העיניים **בני ספרד:** האגודל והזרת בקצות העיניים הסמוכים לאף, ושלושת האצבעות האמצעיות - מול המצח כנגד המח (שו"ע ס"א, ד). ומכוונים **"שמע ישראל"** - **הקשב**, כל הנקרא בשם ישראל. **"ד"** - היה הווה ויהיה [כוונה המעכבת בקריאת פסוק ראשון] **"אלוקינו"** - המנהיג את עולמו ובעל הכוחות כולם. **"ד"** - היה הווה ויהיה. **"אחד"** - יחיד ומיוחד בשמים ובארץ, ואין אלוקים זולתו (ערוך השולחן ס"א, ד). **מאריכים מעט באמירת הח' של אחד** - כדי להספיק לכוון אודות המלכת הקב"ה בשמים ובארץ, ומאריכים מעט גם בד' לכוונה שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בארבע רוחות השמים (שו"ע ס"א, ו) ולגר"א יכוון את כל הנ"ל בד' של אחד.

ב. ברכת אבות המתפלל תפילת עמידה, ולא כיוון בברכת אבות, מעיקר הדין, אפילו כיוון בשאר התפילה - **עליו לחזור ולהתפלל** (שו"ע ק"א). **בימינו**, כיון שנחלשו הדורות והתרופפו העצבים והמתח גבר - **אין חוזרים**, שמא שוב לא יכוון, ויברך לבטלה (משנ"ב וכף החיים שם ש"ספק ברכות להקל אפילו נגד דעת מרן). אכן, בשו"ת יביע אומר ג, ח שהרגיל לכוון, וקרה שלא כיוון - רשאי לחזור ולהתפלל, וטוב שיקדים תנאי, שאם אינו חייב - תהיה תפילתו תפילת נדבה.

אפשרויות למי שלא כיוון 1. נזכר בטרם סיים "ברוך אתה ד' מגן אברהם" - יחזור מ"אלוקי אברהם וכו' (חיי אדם). **2.** חתם כבר "מגן אברהם" - נכון שיהרהר בליבו את כל ברכת אבות, וימשיך (כן כתב מו"ר הגרש"ז אויערבך זצ"ל, וציין, שכך שמע שהורה מרן החזו"א זצ"ל וכן הוא בשו"ת יביע אומר ג, י). **3.** נזכר לאחר שהתחיל "אתה גיבור" בציבור, בתפילות שיש חזרת הש"ץ - ימתין, ויקשיב לברכת אבות מן הש"ץ, וימשיך בתפילתו (ביאור הלכה ק"א). **4.** בכל אופן, יכוון בברכת **מודים** אנחנו לך וכו' ועולה לו בדיעבד, כאילו כיוון גם בברכת אבות (מרן בעל "קהילות יעקב" ברכות סי' כ"ו) וכן ינהגו בני ספרד (שו"ת יביע אומר ג, י).

הכוונה בברכת אבות מעיקר הדין, די לכוון את **פירוש המילים**. ולהבנת הגר"ח מבריסק בדברי הרמב"ם הלכות תפילה ד, ט"ו: על המתפלל ברכת אבות, לכוון בנוסף לפירוש המילים, גם כן, שהינו **עומד לפני המלך**, ומי שאינו רואה עצמו עומד ומתפלל לפני ד': "אין זה מעשה תפילה, וכאילו דילג על אותן מילים" (ומרן החזון איש השיג על דבריו).

ובשולחן ערוך צ"ח, ג ומשנ"ב: "יש להתפלל בנחת ובתחנונים, כרש העומד בפתח, שלא תיראה עליו התפילה כמשא כבד, שמעוניינים להיפטר ממנו, ואין לכוון בשמות וייחודים, אלא אם כן, מי שבא בסוד ד' ויודע לכוון בלב שלם ויראה שלימה, שאם לאו, עלול לקלקל הרבה ולקצץ בנטיעות, והעידו על הר"ש מקינון, שלאחר שלמד כל סתרי הקבלה, אמר, שאינו מתפלל אלא כתינוק בן יומו". וכתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה א, שמ"ו: "הקורא את שמע או מתפלל שמונה עשרה, בעודו טרוד במחשבותיו, עד שאינו מרגיש ששפתיו נעות, ופיו ממשיך לדבר מאליו - ספק אם יצא ידי חובתו, שדומה לשיכור.... שהגיע לשכרותו של לוט".

ג. פסוק "פותח את ירך וגו'" **גמ' ברכות ד ע"ב:** "כל האומר תהילה לדוד ג' פעמים בכל יום - מובטח לו שהוא בן העולם הבא" ובשו"ע נ"א, ז: "כשמגיעים לפסוק פותח את ירך וגו' יש לכוון שהקב"ה זן ומפרנס לכל" ואינו מקפח את המגיע לכל אחד לפי צרכיו, ועיקר אמירת תהילה לדוד בכל יום - בשביל אותו פסוק.

אמר פותח את ירך בלא כוונה, אפילו סיים הפרק - חוזר לפותח וגו' עד סוף המזמור (שו"ע שם ומ"ב, ט"ז). נזכר לאחר שהתחיל במזמור הבא, במידה ונזכר לפני ישתבח - יאמרנו במקום שנזכר, ועדיף בין מזמור

למזמור (בן איש חי ויגש, י"ב). כשהזמן דחוק, יאמר לאחר התפילה מפותח את וגו' עד סיום המזמור (משנ"ב נ"א, ט"ז) או יכוון ב"פוחת את ידך וגו'" שבאשרי ובא לציון, או של מנחה (שו"ת יביע אומר ו, ה).

דרכים ועצות לקיום העבודה שבלב בכוונה שלמה

א. לימוד ביאורי מילות התפילה: כתב הגאון מוהר"ר שעפטיל זצ"ל בספרו ווי העמודים "נכון מאד ללמוד את פירוש מילות התפילות, וחובה לדעת כראוי את פירוש קריאת שמע, ברכת אבות ומודים שבשמונה עשרה - שבהם עיקר חובת הכוונה, וכן תיקנתי בקהילת פרנקפורט, להתאסף בחבורות ללמוד פירושי התפילות - מראשית השנה ועד אחריתה".

ב. תפילה מתוך הסיודור: עצת הגר"א, אותיות מחכימות, כנרמז בפסוק: "ואמר עם הספר, ישוב מחשבתו הרעה" (אסתר ט, כ"ה). וכמרומז על ידי גדולי החסידות בפסוק: "בא אחה וכל אשר לך אל תוך התיבה" [-תיבות התפילה]. **הערה:** לדעת הגר"י נויבירט זצ"ל כיסוי הפנים בסיודור בתפילת שמו"ע מותר, רק אם גם כן, קוראים מתוכו במהלך התפילה, ואם לאו, הרי זה כשימוש בספר קדוש, לצרכי עצמו, **ולשאלתי**, הרי כך דרכן של המתפללות בכוונה? **ענה:** "ביום חול, יכולה להשתמש לצורך זה בדפדפת".

ג. המתנה והתרכזות: ימתין מעט, כדי שתתיישב עליו דעתו בטרם יפתח בתפילה, ורמז לדבר: "אשרי יושבי ביתך וגו'" - "עוד יהללך סלה". "ותחילה יסיר כל המחשבות המטרידות, ויחשוב מרוממות האל-יתעלה ובשפלות האדם, ויסיר מידו כל דבר" וכמובן, יש לנתק הטלפון וכו' ויש כותבים על הדלת: נא לא להפריע, מתפללים !!

ד. נתינת צדקה ומצות ואהבת לרעך: שו"ע צ"ב, י: "טוב ליתן צדקה קודם תפילה" ובקיצור שו"ע י"ב, ב: שנאמר: "אני בצדק אחזה פניך" (תהלים י"ז, ט"ו) גם יקבל עליו לפני כל תפילה מצות "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא ט, י"ח), ויכוון לאהוב כל אחד מישראל כנפשו, שכשישי חיבור והתאחדות הלבבות מלמטה, ישנה גם התאחדות ודביקות הנפשות למעלה, ועי"ז תפילתם מתאחדת וכלולה יחד ורצויה לפניו יתברך".

ה. הבטה בשמים: שו"ע צ"ד, א: "צריך לפתוח חלונות או פתחים כנגד ירושלים, כדי להתפלל כנגדם, וטוב שיהיו בבית הכנסת י"ב חלונות, כנגד י"ב שבטים (משנ"ב בשם הפמ"ג), וכל שכן כשמתפלל בביתו ביחידות, צריך להיזהר בזה לכתחילה, שלא יתפלל אלא בחדר שיש בו חלון, שבשו"ע צ"ה, ב שאף שצריך בתפילת עמידה, לעצום עיניו או להביט למטה "כשנתבטלה כוונתו, יישא עיניו לשמים, לעורר הכוונה".

ו. סגולה גדולה: מועילה להרחקת המחשבות הזרות, לפני התפילה, להעביר יד ימין על גבי המצח שלש פעמים, ובכל פעם לומר: "לב טהור ברא לי אלוקים, ורוח נכון חדש בקרבי" (תהלים נ"א, י"ב). ואם הוא באמצע התפילה, רק יהרהר המילים בליבו, מבלי להוציאן בפיו" (משנה ברורה בשם השל"ה).

השבת האחרונה בשנת תש"פ - פרשת "נצבים וילך"

אמר רבי יוחנן: כל המשמר **שבת כהלכתו**, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש - **מוחלין לו**, שנאמר: אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שמר **שבת** מחללו ושמר ידו מעשות כל רע" (ישעי' נ"ו, ב) 'מחללו', אל תקרי 'מחללו' אלא 'מחול לו'".

הדלקת הנרות: ירושלים - 6:14 מרכז - 6:30 צפון - 6:23 ודרום - 6:34

משתדלים לקבל שבת זו מוקדם יותר, לכל המוקדם, מ"פ"ג המנחה" - 5:31

צאת השבת: ירושלים - 7:25 מרכז וצפון - 7:27 דרום - 7:26 רבנו תם - 8:05

במוצאי שבת **אומרים "ויהי נועם וגו' כי לפנינו ששת ימי המעשה (משנ"ב רצ"ה, ג)**

בני אשכנז מצטרפים אף הם ממוצש"ק לאמירת ה"סליחות" ומעתה עם שלם יעמוד בפתח שערי התשובה, ויזעק כאיש אחד בלב אחד: "השיבנו אבינו אליך, ונשובה"

רבים **מבני אשכנז**, נוהגים **להתענות** ביום א' דסליחות, עד מנחה, שיקרע גזר דינם בימי הדין, ויחיד הצם אומר ענו בתפילת מנחה "ענו... ביום צום התענית הזה וכו' " אבל הש"ץ אינו אומרה כברכה בפני עצמה, ואפילו יש עשרה מתענים, אין קוראים "ויחל" (משנ"ב תקפ"א, ט"ו). ובני ספרד לא נהגו בזה (כה"ח, נ"ה).

ערב ראש השנה – יום שישי כ"ט אלול תש"פ

קיבלו חז"ל שכל המתפלל ומתוודה ועושה תשובה ביום האחרון של השנה - כאילו שב כל השנה, ועולה לו "יום לשנה", שהכול הולך אחר החיתום. (ח"י אדם) על כן, נהגו להשכים הרבה (נץ החמה – 6:24) ומרבים בסליחות (נהוג בקהילות אשכנז), והוא אחד מהימים שמעירים גם את הקטנים לבוא לסליחות (הגרי"י קנייבסקי זצ"ל). ואף הטורחים בהכנת צרכי החג לא יסיחו דעתם מן התשובה ויזכרו חשיבות היום. ובעבירות שבין אדם לחברו, יקדימו לבקש מחילה בערב ראש השנה ולא ימתינו לערב יום כיפור. היה רגיל לציין הצדיק רבי אהרן מקארלין זי"ע שבמנחה האחרונה של השנה (יש המתפללים כבר סמוך לשקיעה – 18:45) אומרים: "ברך (ברכנו וכו') את השנה הזאת לטובה..." והרי לא נותרו מן השנה אלא דקות ספורות...? אלא שיש קונה שנתו כעת, שהכול הולך אחר החיתום!

תענית ערב ר"ה

יש נוהגים להתענות בערב ר"ה (שו"ע תקפ"א, א, ב). עכ"פ עד חצות היום (12:33) ואין צורך בקבלה ביום שלפניו ולא בהשלמה עד השקיעה, אלא לבריא - עד "פלג המנחה" 5:24 ולחלוש - עד מנחה גדולה 1:04 (משנ"ב תקי"ב, י). ולדעת הרמ"א יחיד אומר "עננו" במנחה, כשעדיין צם (משנ"ב תקס"ב, י). ובמשנ"ב תקפ"א, ט"ז: שאף נער שהגיע ליג ונערה שהגיעה ללב - מתענים... וכיום לא נהגו בזה הבנות והנשים ואף לא כל האנשים. ובהרגשת אפילו קצת חולי - אין מתענים (מט"א, ל"ח). ובויקרא רבה פרשה ל ובמדרש תנחומא, אמור: "בשכר תענית זו, נמחלים שלישי מעוונותיו של אדם".

התרת נדרים

אחרי תפילת שחרית עושים "התרת נדרים" (ואף שאפשר לעשותה כל היום, לכתחילה יעשו קודם חצות היום 12:33 - סידור בעל שו"ע הרב) והיינו, לנדרים שנשכחו, (אבל שזכורים, צריך לפרטם בשעת ההתרה – שו"ע יו"ד רכ"ח, יד) שמא נדרנו במשך השנה וקיבלנו על עצמנו הנהגות של מצוה, ולא אמרנו "בלי נדר" ולא קיימנו, ואיך נעמוד לפני הבורא וניחשב חלילה כ"דובר שקרים לא יכון לנגד עיני".

א. נשים נהגו לסמוך על אמירת "כל נדרי" בליל יום כפור (הליכות שלמה, מועדים, ר"ה). ואישה נשואה יכולה למנות את בעלה כשליח לבקש להתיר גם את נדריה, שאשתו כגופו (ש"ך יו"ד רל"ד, ג). ותאמר לבעלה בשעת מינויו לשלוחה "אני מתחרטת על כל נדרים ושבעות וחרמות וכו' ואתה תהיה שלוחי לפני בית דין, להתיר לי הנזכר" והבעל אומר בפני המתירים: "שנדרנו ושנשבענו אני ואשתי וכו' ובית הדין יאמרו: "הכול מותרים לכם וכו'" – שו"ת רב פעלים או"ח ד, לד. ובקהילות ספרד באות הנשים והבנות לעזרת הנשים של בית הכנסת, ועושים להן התרה. כמו כן, יש מבנות ונשות אשכנז שמתאספות בבית אחת מהן, ועושים להן התרה.

ב. המתירים יכולים להיות קרובים זה לזה וגם קרובים לשואל ההתרה, פרט לבעל שאינו יכול להיות בין השלשה המתירים נדרי אשתו, ש"אשתו כגופו". אבל אב בן (גדול) ואח – יכולים. (בידינו תצלום שמרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל עומד ומבקש התרה משלושה, שאחד מהם, בנו רבי שמואל זצ"ל). ואפשר לכתחילה שיעמדו רבים אצל הג' ויתירו לכולם כאחד, וכן נהגו אצל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ואמר שאין צריך שישמעו המתירים את כולם, ודי לדעת מה ברצונם.

ג. אין יוצאים ידי התרת נדרים על ידי שידור, אפילו ישיר, ולא דרך טלפון או פלאפון (כשר), מפני שהמבקש צריך לעמוד בפני השלשה המתירים ולשמוע ישירות את ההתרה. ד. קטן בן י"ב וקטנה בת י"א ומעלה גם כן יתירו נדריהם, ש"מופלא הסמוך לאיש", נדריו נדרים מן התורה – ש"ך יו"ד שלא, ס"ג וראה שו"ת שבט הלוי ה, קכ"ט. וקטן שנעשה גדול, לא מצטרף למתירים, אלא כשנתמלא זקנו. ה. לא הספיקו לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה אפשר בעשרת ימי תשובה (מטה אפרים) וכן נהג החתם סופר זי"ע לעשות בערב יום כפור. ומנהג ויזניץ ביום י"ג מדות. כל שלא הספיקו, יבואו ל"כל נדרי" בכניסת יוה"כ, ויאמרו כל מילה עם הש"ך והיא התרת נדרים גמורה.

ביקור קברי אבות וקברי צדיקים

יש נוהגים לעלות לקברים לקראת יום הדין (וכן בערב יום הכיפורים) "ששם מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם ביותר אך אל ישים מגמתו נגד המתים אלא יבקש מהד' יתברך שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר ושלמדו זכות עלינו, וייתן לצדקה לפני אמירת התחינות". בנות ונשים בימי ראיתן לא תעמודנה

בארבע אמות של קבר (לגר"ח נאה זצ"ל – 1.92 מטר) ובוודאי שלא תכנסנה באהל המת, ראה משנ"ב פ"ח, ז פת"ש יו"ד קצה, י"ט חיי אדם ג, לח. וביערות דבש דף סח שלא ילכו אנשים ונשים ביחד.

האיסור לקרוא שמע, להתפלל, ללמוד תורה ולקיים מצוות ליד קברים

שולחן ערוך אורח חיים ע"א, ז: "אסור לקרות קריאת שמע תוך ארבע אמות [1.92 מטר] של מת או בבית הקברות. ואם קרא - לא יצא" שולחן ערוך מ"ה, א: "אסור להיכנס בבית הקברות או בארבע אמות של מת ותפילין בראשו, משום לעג לרש, ואם הם מכוסים - מותר. שולחן ערוך כ"ג, א: "אסור להיכנס לבית הקברות בציצית, אבל כשהם מכוסים - מותר."

ספר "פסקי תשובות" כ"ג, א בשם משנה ברורה מ"ה, א ובאור הלכה בשם הטור עפ"י הגמרא ברכות י"ח ע"א: "ואין ללמוד או להתפלל ולומר שם שאר דברי קדושה ושאר מצוות, והטעם, משום "לעג לרש חרף עושהו" שנראה כמחרף את המתים, שאינם יכולים לקיים את המצוות. ואפילו אינו נמצא בסמוך בד' אמות [1.92 מטר] לקבר, אלא כל שנמצא לפניו מן הגדר של בית הקברות, יש להקפיד על כל הנזכר. ובביאור הלכה שם, שיש מקום להקל בקצה בית הקברות במקום שאין שם כלל קברים. וב"שדי חמד" שנתנית צדקה ליד הקבר, רק לעילוי נשמת הנפטר ואין לקיים "שילוח הקן" בתוך בית הקברות. ושמעתי מהגר"ח קנייבסקי שליט"א, שההיתר להתפלל ליד קבר צדיק "אך ורק אם יש מחיצה או בריחוק ד' אמות".

הכנות לקראת החג

א. נוהגים להסתפר, לקצוץ ציפורניים ולהתרחץ לקראת החג – להראות שאנו בטוחים בחסדו, שייצא לצדק דיננו (א"ר ומט"א תקפא עפ"י הטור) ונהגו הגברים לטבול במקווה בהגיעה שעה שלפני חצות היום - לקדושת היום (רמ"א תרכה מט"א, נ"ג ובמשנ"ב תקפ"א, כ"ו ונהגו כצאן יוסף עמ' רס"ד). וכדברי אלף המגן ש"עיקר טבילה זו אחר שעה חמישית, שאז מתחילה להתנוצץ קדושת היום, ותהיה מגמת פניו לרחוץ ולהיטהר לכבוד היום ולהשליך מעליו כל זוהמתו". **ב נערכים לקראת חמש סעודות:** ביום הראשון - 3 ובשני - 2. יש להכין כ 10 "לחם משנה". בפרט לנוהגים לקיים כל סעודה "על שני לחם יבצעו תמימים" (הגר"א). נהגו באירופה וצפון אפריקה להכין חלות עגולות לר"ה: א. עיגול מרמז אין סוף אריכות ימים ושנים ושתימשך מלכותו. **ב.** רמז בחלה העגולה ל"ויתנו לך כתר מלוכה" (ראה חת"ס ב"תורת משה" בליקוטי ר"ה)

ג יש לכוון את כל המכשירים החשמליים למצב סטטי למשך יומיים, יש לפתוח שקיות חלב, אריזות, קופסאות שימורים, להפריד מעדנים, "שלוקים" ולהכין פקעל"ך לקטנים קשורים בגומייה ולא בסגר מתפתל (קושר – מתיר) עדיף לציידם ביום השני, לקראת התקיעות בחטיפים שאינם מרעישים כגון במבה, מרשמלו וכדומה כדי לאפשר לציבור לשמוע תקיעות כדן, המעוניינים לקפל מפיות נייר בצורות מיוחדות עליהם להכניס לשני הימים מלפני החג. שבשבת וביום טוב יש בזה משום בנין (שו"ת שבט הלוי ה, ל"ו).

הערה: מנהג לפרוע חובות הנדרים והנדבות ומה שחייבים לצדקות בערב ראש השנה – מנהג וורמיזא עמ' קנ"ד. ומנהג כמה חסידים ואנשי מעשה לקנות סכין חדשה לקראת ר"ה (ולחדד הסכינים שבבית) כסגולה לפרנסה טובה לכל השנה – מנהגי מהרי"ו, תקכ"ז וספר סגולת ישראל.

בגד הראוי ליום הדין

"אין ללבוש בראש השנה בגדי רקמה ומשי כבשאר יום טוב כדי שיהא מורא הדין עליו, אלא יש ללבוש בגדים לבנים ונאים" (כיום נהגו יותר ללבוש בגדי לבן ביום הכיפורים) עכ"פ יש ללבוש בגדים פחות חשובים (משנ"ב וכף החיים תרפ"א) מפני שחיצוניות מעוררת הפנימיות והבגד משפיע על לובשו ועל הסביבה, ויוצר את האווירה הנדרשת ליום הדין, ומותר ללבוש "פראק" (כן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל לנכדו וכן הורה הגר"נ קרליץ זצ"ל). מותר ללבוש בגד חדש בר"ה, ואדרבה, יש ובלילה השני לובשים בגד חדש לברכת שהחיינו בהדלקת הנר או בקידוש, וכן הכריעו פוסקים רבים. אמנם, יש לציין, שבלקט יושר או"ח עמ' ל שיש נהגו שלא ללבוש מלבוש חדש משום שמחה יתירה ביום הדין, וכן מנהג בעלזא.

מחזור התפילות סידור ותהילים

הקונים מחזור או ספר תהילים חדש ראוי שיעברו עליהם לפני כניסת החג כדי להפריד את הדפים שעדיין מחוברים, משום שהפרדתם בשבת או ביום טוב, נחשבת כ"מכה בפטיש" (שו"ע סי' ש"מ) כמו כן ראוי לכל אדם לסדר לעצמו התפילות והפיוטים, כדלהלן, וגם יילמד בניו ובני ביתו הקטנים שיידעו ולא יצטרכו להפסיקו בר"ה ויהי"כ להראותם הסדר (באה"ט תקפ"ב, ג ומטה אפרים שם, נח)

יש המניחות בין דפי המחזור ממחטות חד-פעמיות ("טישואים") לעת הצורך, אך ספק אם ספר תפילה מתאים לאחסון זה, ויש להשתדל למצוא מקום אחר למטפחות הנייר, אלא אם כן משמשות כסימניה.

הסדרת התפילות

"חייב אדם להסדיר תפילתו קודם שיתפלל" (שו"ע סי' ק) היינו, לעבור ולשנן את נוסח התפילות שעומד להתפלל, בוודאי תפילות הימים הנוראים, שכבר עברה כמעט שנה שלימה מאז נאמרו על ידו, אלא אם כן, מתפלל מתוך ה"מחזור", ואסור להתפלל בעל פה, אפילו הנוסח שגור בפיו. והפיוטים, חייבים להבין את פירושי מילותיהם, ואין די באמירתם מתוך המחזור (משנ"ב, שם פמ"ג תקצ"ב, מ"ז, ב ומט"א תקפ"א, נ"ח).

הכנת הנרות

לפנינו שתי הדלקות הנר. ואף שיש הנוהגות ביו"ט להסתפק בשני נרות, השנה, שתחילת ראש השנה **בשבת קודש**, ראוי להדליק גם בלילה השני, אותו מספר נרות שהדליקו לקראת שבת, שלא להראות כ"מורידים בקודש".

המדליקות בנרות ממש, תדבקנה הנרות גם ליום הבא, שאסור להמיס נר ביו"ט, לא הדביקו ללילה השני, בלילה השני לקראת ההדלקה, מותר לנקות שאריות הנרות שנדבקו בפמוטים בהדלקת השבת, אבל לא בעזרת מים חמים אלא בעזרת כלי שאינו מוקצה, ויניחו הנרות החדשים, בעזרת פיסות נייר אלומיניום שהוכנו מערב ר"ה

המדליקות בפתיל צף, אף שיש מתירים להשחילו ביו"ט (בנין חד-פעמי ההולך לאיבוד) לכתחילה עדיף להכינו מראש. המדליקות **בנריות** המונחות בכוסות זכוכית, יש לטפטף מעט שמן או מים לפני הנחת הנרית הראשונה כדי שלא ידבק עיגול המתכת לתחתית הכוסית (מכל מקום אפשרי להוציאו בכלי כנ"ל)

המדליקות בפתילות – מותר להחליף הפתילה בלילה השני, אך לא לחתכה ביו"ט. וכהכרעת המשנ"ב, תק"א אם לא הבהבו וכיבו את הפתילה לפני היום הראשון אין להדליק בפתילה זו בלילה השני (כיון שהתברר ששבת הכינה ליום טוב), אלא יש להפוך את הפתילה לצידה השני או להחליפה.

יש להכין נר נשמה – כמקור אש (במידה ולא משאירים אש בכיריים) ורצוי של 48 שעות. לא היה אלא של 24 שעות, ספק אם מותר להעביר ממנו **במוצאי שבת**, בטרם כבה ולהדליק נר נשמה אחר, רק בשביל שיהא מקור אש. כיון שהעברת אש הותרה ביו"ט רק לצורך בישול, מאור וחימום בלבד.

לקראת כניסת החג

"האישה צריכה להיות זריזה ולהחליף הבגדים מבעוד יום ולהכין הנרות ולסדר מקום הסעודה ולערוך השולחן ולכסותו במפה יפה מבעוד יום, כדי שיימצא הכול מוכן ומתוקן בכניסת הלילה והוא לסימן טוב לכל השנה" (כף החיים תקפ"ג, א). **השנה, שחל יום א של ר"ה בשבת**, יש לקלף לברור לנקות ולחתוך את כל הפירות הירקות התמרים והרימונים הנאכלים לסימן טוב בליל ר"ה, **טרם כניסת השבת**, שהרי בשונה מיום טוב שחל בחול, שהותר לקלף ירקות ופירות אפילו במקלף [ידני], מותר לקצוץ ירק דק דק, וכל שייפוג טעמו אם ייטחן לפני החג [כגון בצל, שום, בננות, תפוחי עץ, חזרת וכדומה, מותר לטחון ביום טוב אף בעזרת כלי המיוחד לכך [קוצץ ידני, מגררת ("פומפיה") כותש שום או מועך פיר"ה]. וביום טוב כשיש קצת פסולת בין האוכל (גלעין תמר בין חתיכות הפרי, מעט מהקרום הצהוב שבין גרגרי הרימון) – מותר להוציא הפסולת, כל שהדבר ימהר יותר את האכילה. **אבל בשבת קודש - כל זה אסור.**

כניסת החג

הדלקת הנרות בליל ר"ה: בירושלים – 6:05 ובאזור המרכז - 6:20. בצפון - 6:13 ובדרום - 6:25

בהדלקת הנר **מברכים** "להדליק נר של שבת ויום טוב" (מנהג שו"ע הרב – "להדליק נר של יום הזיכרון") בנות אשכנז ובנות ספרד עפ"י הבן איש חי, מברכות גם כן **שהחיינו** על הנר. אמנם לדעת הגר"ע יוסף צ"ל לא תברך אישה שהחיינו בהדלקה אלא תצא בקידוש. **אישה המקדשת לעצמה**, לא תברך שהחיינו בהדלקה, אלא בקידוש בלבד (לוח א"). **הטועה**, וברכה על הנרות, רק "להדליק נר של שבת" - **יצאה ידי חובה**, ש"ו"ט איקרי שבת" הזכירה רק **"של יום טוב"**, אם לא זכרה ששבת היום, וטרם הגיע זמן ה"שקיעה" 6:45 - תדליק עוד נר או שניים, ותברך שוב כהוגן "להדליק נר של שבת ויום טוב". אבל, זכרה ששבת היום, אלא שנכשלה בלשונה - אם טרם הגיעה "שקיעה", תכסה עיניה ותברך שוב על הנרות שדולקים כבר (שו"ת

התעוררות תשובה א, קי"ד ושו"ת מהר"ם בריסק ב, מ"ד). ויש אומרים, שאם כבר קיבלה עליה **בוודאות שבת** - לא תברך שנית (ראה ספר שש"כ פרק מ"ה הערה ס"ז).

קבלת שבת

מזמור "הודו וגו' " קודם קבלת שבת: תיקן הבעש"ט זי"ע לומר בפניא דמעלי שבתא "הודו לד' יאמרו גאולי וגו' " (מאור עיניים פ' בשלח). חל יום טוב בשבת - אין אומרים אותו (סידור הרב שו"ע אלף המגן תרכ"ד מ"ח ודרכי חיים ושלום תקפ"ב).

"לכה דודי": האומרים בקבלת שבת "לכה דודי" אין אומרים בראש השנה בקטע בואי בשלום וכו' **"בשמחה"** ובצהלה (מט"א תקפ"ב, ב). ויש שאינם משנים את הנוסח מכל יו"ט שחל בשבת (מנהגי בעלזא, שכן מוהר"א זי"ע אמר **"בשמחה"** בין בר"ה בין ביו"ט).

"כגוונא": ראש השנה שחל בשבת אין אומרים "כגוונא" לפי שנאמר בו: "כד עייל שבתא, איהי איתייחדת וכו' וכל שולטני רוגזין וכו' " ויש בזה פגיעה בקדושת יום טוב של ר"ה, שהרי גם בלא שהייתה שבת, אין רוגז, מפני החג (סידור היעב"ץ ליקוטי מהרי"ח אלף למטה תרכ"ה, ס"ז ובדברי תורה - מונקאטץ שכן נהגו הרה"ק מרופשיץ והבני יששכר זי"ע). ובסידור שו"ע, הרב שער הכולל, שיש לאומרו (כמובא במטה אפרים תקפ"ב, ב).

תפילת ערבית

יש נוהגים: להתפלל תפילות עמידה בראש השנה ויום הכפורים בכריעה ובכפיפה כמו במזמרים (שו"ע תקפ"ב, ד), והנוהגים כן צריכים להזדקק באמירת השם, ובהגיעם למלך עוזר וכו' כדי לכרוע בחתימת מגן אברהם וכו' (מטה אפרים שם, יא). וטוב יותר **להתפלל בגוף זקוף ובלב כפוף ובדמעות** (קיצור שו"ע קכט, ב, וחיי אדם קלט, א).

יש נוהגים: להגביה הקול מעט בתפילות עמידה בר"ה ויוה"כ לעורר הכוונה ומפני שיש בידי כולם מחזורים ולא יתבלבלו (שו"ע שם, ט וק"א, ג) ומכל מקום, אין להגביה הקול מדי, וטוב יותר להתפלל בלחש כמו כל השנה, שעפ"י הקבלה אין להגביה הקול כלל (מג"א קא, ב, שע"ת תקפ"ב, ו בשם הזוה"ק והאריז"ל).

נוסח "מי כמוך וכו' "

רבים נוהגים על פי כתבי האריז"ל לומר בנוסח התפילה בשחרית מנחה וערבית: **"מי כמוך אב הרחמן וכו',** ובתפילת מוסף ומנחה של שבת - **"אב הרחמים"** (שער הכוונות בכה"ח תקפ"ד, ל"ד עפ"י הסוד).

טעות בתפילת ראש השנה

1. טעה ולא אמר זכרנו וכו' ומי כמוך וכו', כל שלא אמר ד' שבחתימה - חוזר. אמר ד' - שוב אינו חוזר (משנ"ב תקפ"ב, טז) ובשו"ע הרב שבתוך הברכה יאמרם במקום שנזכר.

2. הטועה ולא חתם "המלך הקדוש", יש שחידש שבליל ר"ה אינו צריך לחזור, כדין השוכח יעלה ויבא בליל ראש חודש, כי אין מקדשים החודש בלילה (הגאון רבי אבלי פאסוועלער, הובא בשעה"צ תקפ"ב, ד) והצדיקו דבריו הגר"ש הכהן מו"ץ וילנה בשו"ת בנין שלמה, כדבריו: "ודברי הגאון מוהר"א שרירין וקיימין ומאירים כשמש בצהרים" וכן בשו"ת אגרות משה או"ח א, ק"ע. אבל הכרעת המשנ"ב שם, קיצור שו"ע בפאת השולחן קכ"ט, ליקוטי חבר בן חיים לתלמיד החת"ס ושו"ת בית הלוי א, מ"ב שדי חמד ועוד - שיש לחזור ולהתפלל **הערה:** יש לומר המלך הקדוש, אמר מלך קדוש - בדיעבד אינו חוזר (משנ"ב שם).

3. אמר בטעות הא-ל הקדוש ונזכר תוך כדי דיבור - מתקן. אמר בטעות הא-ל ולא סיים הקדוש, אפילו שהה הרבה, מסיים המלך הקדוש ואינו חוזר לראש (דעת תורה וכף החיים שם, ט). מסופק אם תיקן תוך כדי דיבור - אינו חוזר. **4.** המדלג על "יעלה ויבוא" - אינו חוזר, כיון שהזכיר קדושת היום ב"ותתן לנו" (אלף המגן, ל"ה).

נוסח הברכה הרביעית כשחל ר"ה בשבת

חל ר"ה בשבת, בברכה הרביעית שב"עמידה" אומרים **"יום זיכרון תרועה"** ו"אלוקינו ואלוקי אבותינו רצה [נא] במנוחתנו וכו' והנחילנו ד' אלוקינו באהבה וברצון שבת קודשך וכו' וטהר לבנו לעבדך באמת, כי אתה וכו' ובשו"ע הרב, שאין לומר "וטהר לבנו" קודם "והנחילנו" שאין שייך לומר אחר כך "כי אתה אלוקים אמת".

הטועה בחתימת הברכה, ואמר רק "מקדש ישראל ויום הזיכרון" ולא הזכיר שבת - **לא יצא** (מט"א, י"ח) ובביה"ל תפ"ז, א צריך עיון אם יצא). והכרעת הפוסקים: אם נזכר "תוך כדי דיבור" - חוזר רק על החתימה:

"ברוך אתה.... מלך על כל הארץ וכו' עבר "כדי דיבור" או התחיל כבר רצה וכו' - חוזר ל"אתה בחרתנו וכו' ואין צריך לחזור לראש הברכה (דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל ב"מחזור המפורש"). סיים תפילתו ועקר רגליו - חוזר לראש התפילה. אכן, אם הזכיר בחתימה רק שבת - אין צריך לחזור (משנ"ב תפ"ז, ז). כמו כן, אם חתם מקדש ישראל ויום הזיכרון, ולא אמר מלך על כל הארץ - יצא (מט"א שם, י"ט).

הערה: הזכיר בחתימה רק ראש השנה, אבל באמצע הברכה הזכיר שבת - כיון שהזכיר באמצע הברכה אינו נחשב משנה ממטבע וכו' ואין צריך לחזור (הכרעת שו"ע הרב תפ"ז, ג).

בקשת צרכים פרטיים

מותר לבקש בתפילות הימים הנוראים כל בקשה פרטית וכללית, אפילו חל ראש השנה או יום הכיפורים בשבת (מטה אפרים תקפ"ב, כ"ח). כמו כן, מותר וראוי להתפלל על חולים ר"ל ואין צורך להוסיף יו"ט הוא או שבת היא מלזעוק" - מטה אפרים תקפד, כה אורחות רבנו ח"ב עמ' קפ"א בשם מרן החזון איש זצ"ל וכן דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל ב"מוריה" אלול תשע"ד. ובתפילת עמידה, מוסיפים את הבקשות לפני "היו לרצון" השני (מ"ב סוס"י קכ"ב).

בכי בראש השנה

לעניין הבכי בימי ראש השנה: לדעת האריז"ל, מי שאינו בוכה בימים אלו נפשו אינה מתוקנת כראוי (באה"ט תקפ"ד, ג), ובמגן האלף ש"זה מראה על קושי הלב ורוע תכונות הנפש... ולדעת החיד"א ושד"ח יעשה לפחות קול של בכי... מכל מקום, יהיה הבכי, בכי של רוממות וכיסופין, אבל לא בכי של חרטה צער ועצב (מטה אפרים תקפ"ד, כ"ח). והובא בשם האריז"ל שהמרגיש לפתע, במהלך ימי ר"ה, התרגשות גואה וגוברת, עד שעניו מוצפות בדמעות, בידוע שבאותה שעה הוא נידון....

מאידך, לדעת הגר"א ב"מעשה רב" אין לבכות בר"ה, כדברי הנביאים בנחמיה ח, ט-י: "היום קדוש הוא, אל תתאבלו ואל תבכו, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים, ואל תעצבו, כי חדוות ד' היא מעוזכם"... יש מבארים (ביניהם הגר"מ שטרנבוך שליט"א, נין ונכד להגר"א), שאין סתירה בין דברי האריז"ל לבין דברי הגר"א, בשעת התפילות והתקיעות - לכל הדעות מותר לבכות בראש השנה כנאמר "ודמעתה על לחייה" "והיא בוכה"... (חנה) אבל מחוץ לשעת התפילה והתקיעות - יש להשתדל מאד להיות בשמחה, כי הוא יום המלכת המלך, וסימן טוב לכל השנה, להיות בביטחון, בשמחה ובטוב לבב.

ברכת "מעין שבע"

בברכת "מעין שבע" יש לומר "המלך הקדוש" במקום "האל-הקדוש". ש"ץ שטעה ואמר בטעות "האל-ה", הכרעת רבים מהפוסקים שמספק - אין לחזור (אלף המגן, י"ז בשם הפמ"ג סידור דה"ח נשמת אדם ופת"ש בשם הפר"ח וכן הוא בלוח א"י להגר"מ"ט). אכן, אם נזכר בטרם הזכיר שם ד' בחתימת הברכה - חוזר ואומר כהוגן, אף שיחזור על כמה "שמות" הנאמרים בברכה (משנ"ב תקפ"ב, ט"ז).

לשנה טובה תכתבו

לאחר ערבית מברכים זה את זה בברכת "לשנה טובה תכתבו" (י) ותחתם (י) (רמ"א תקפ"ב, ט) לאלתר לחיים טובים ולשלום" (חיי אדם קל"ט, ה), ולרבים אומרים: "תכתבו ותחתמו" ולנשים "תכתבנה ותחתמנה". [דעת הגר"א שאין להזכיר בר"ה חתימה אלא ביוה"כ, אך המנהג כמג"א מפני ש"צדיקים נחתמים לאלתר בר"ה], ומרן הסטייפער זצ"ל ברך לכל מי שפגש בדרכו מביהכ"נ לביתו. ברכה זו מברכים לכל היותר, עד חצות היום הראשון של ר"ה (12:33) - מג"א. ולדעת הלבוש ברכה זו יש לברך עד סוף שעה שלישית (9:29) בלבד. שהצדיקים והצדיקות נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים טובים והמתברך לאחר מכן בנוסח "תיכתב" עלול להיפגע, כביכול חושבים אותו לבינוני, או ח"ו גרוע מזה. לאחר מכן אפשר לברך "לשנה טובה תחתם (מי) או בכל ברכה מבלי להזכיר כתיבה.

וכבר הובא בספרים הקדושים, שכך קיבל הבעש"ט זיע"א מרבותיו, שכל ברכה ל"כתיבה וחתימה טובה" שברכו מיום חמישה עשר באב - בגימטריא 928 בדיוק "כתיבה וחתימה טובה" - [928] בוראת עוד מלאך מליץ טוב ליום הדין.

סעודת ליל החג

"שלום עליכם"

יום טוב שחל בשבת, באלף המגן תקפ"ג, א וכן מנהג צאנז (בשו"ת דברי יציב) - שאין אומרים "שלום עליכם" שלא להיראות כאילו מזלזלים ביום טוב. שצריכים למלאכים שיברכנו, והרי כבר ביקשנו: "והשיאנו ד' אלוקינו, את ברכת מועדיך לחיים ולשלום וכו'" והגרי"ש אלישיב זצ"ל אמר: "וכי ביום טוב המלאכים לא באים".

קידוש

לפני הקידוש, היה נוהג מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל להזהיר לנשים שברכו "שהחיינו" בהדלקת הנרות, שלא תענינה "אמן" על "שהחיינו" שבקידוש, ובדיעבד, אם ענו - אינו הפסק (מנחת שלמה תניינא, ס), ויש שפסקו, שאף לכתחילה, יכולות לענות (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ק"א). מכל מקום, מי שענתה אמן, נכון שלא תשתה מכוס הקידוש, מפני שהפסיקה באמן בין הגפן לשתייה (שו"ת הר צבי או"ח נד שו"ת שבט הלוי ח"ג או"ח סט וחזון עובדיה עמ' קל"ג) ויש שכתבו, שתעשה איזה הפסק ותברך הגפן לפני שתייתה (לוח דבר יום בימו). ואשה המברכת בכל קידוש הגפן לעצמה לפני שתייתה, לכל הדעות עונה אמן שוב על ה"שהחיינו" שבקידוש.

טעות בקידוש בליל ר"ה שחל בשבת

המקדש בטעות "קידוש של שבת" ולא הזכיר יום הזיכרון, או להיפך, שקידש של "יום הזיכרון" ולא הזכיר שבת, אפילו חתם "מקדש ישראל השבת ויום הזיכרון" - לא יצא ידי חובה, ויחזור לקדש כראוי (משנ"ב תפ"ז, ב). ואם שתה כבר מהיין, ימזוג כוס נוספת, ואם לא היה בדעתו כשבירך על היין, לשתות עוד יין בתוך הסעודה - יחזור ויברך גם כן "בורא פרי הגפן". **שכח רק לומר "ויכולו"** - אינו מעכב ויאמרנו תוך כדי הסעודה על כוס יין (משנ"ב בשם רע"א, מ"ה).

חזר וקידש רק את ששכח [של ר"ה בלבד או של שבת בלבד] נחלקו הדעות אם יצא (ראה מט"א תקפ"ב, כ"א מחזיק ברכה לחיד"א רס"ח, ט ארחות חיים ת"צ, ט שו"ת התעוררות תשובה א, קי"ב ושו"ת אגרות משה ד, ע), וטוב אם אפשר, שישמעו ויכונו לצאת בקידוש של מי שטרם קידש. **טעה רק בחתימה** וסיים רק "מקדש השבת" - יצא בדיעבד. טעה וסיים "מקדש ישראל ויום הזיכרון בלבד" וכל שכן כשאמר כל נוסח קידוש של ר"ה - לא יצא ויחזור ויקדש (מטה אפרים תקפ"ב, י"ח).

הנהגות הסעודה

"אוכלים ושותים ושמחים, שאף שהוא יום הדין מכל מקום יש אומרים שיש בו גם מצות ושמחת בחגיך" (שדי חמד מערכת ר"ה) ובגמ' ע"ז ה ע"א וברש"י שם: "דאי אפשר בלא בשר" וכן מדייק הגר"א נבנצל שליט"א מלשון הרמב"ם. וברמ"א תקפ"ג, א: "ונוהגים לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה" עפ"י הכתוב: "אכלו משמנים שתו ממתקים" (נחמ"ח), והוא סימן טוב שישמחו כל השנה. **אמנם**, לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראש ותהי יראת ד' על פניהם" (שו"ע ומשנ"ב). הכרעת הפוסקים, שאין להתענות בר"ה, ולכל הדעות אסור להתענות בליל ר"ה (שו"ע תקצ"ז, א לבוש וב"ח שו"ע הרב, א באור הגר"א, ח"י אדם ושע"ת).

כידוע, לקיום מצות שמחת יום טוב, **חובה על גברים** לאכול בשר לפחות באחת משתי הסעודות בכל יום, ולדעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל ויבדל"ח הגר"מ שטרנבוך שליט"א אין די לזה בבשר עוף, אלא בשר בקר דומיא דשלמי חגיגה, נשים אינן חייבות דווקא בבשר, ששמחת יום טוב שלהן בבגדים ותכשיטים כפי ממונו של הבעל (רמב"ם יו"ט פרק ו'). ואכן, לקראת יום חגנו, יש לקנות לאישה בגד או תכשיט, ולקטנים ממתקים.

מטבילים המוציא בדבש - לצאת מספק דין "עיקר וטפל" בהטבלת תפוח בדבש. (יתכן שהדבש העיקר לברכה) ועפ"י לקט יושר הדבש נלקט ע"י הדבורה העוקצת - מעז יוצא מתוק, ומקוים שהקב"ה יהפוך לנו הדין לרחמים. ובני ספרד מטבילים בסוכר, ויש המטבילים גם במלח (הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשלמת חיים או"ח שכ"ו). ובכל אופן, שיהיה מלח מונח על השולחן, מפני שמגן מפני הפורענות. וכן היה על שולחנם של מרן הגרש"ז אויערבך והגרי"ש אלישיב זצ"ל גם מלח - על פי בקשתם, אבל בכל הסעודות הטבילו את המוציא בדבש בלבד (הליכות שלמה ר"ה א, אורחות הלכה הערה 27 והליכות האיש עמ' קצ"ב), ויש המטבילים פרוסת המוציא בדבש עד שבת בראשית (מט"א). אמנם, יש שעפ"י הקבלה אינם מניחים כלל דבש על השולחן הדומה למזבח.

הערה: במשפחתנו, יוצאי פרסבורג וסערדאהלי, בכל ליל שבת ויום טוב אין מטבילים במלח, מפני שאין הקטר חלבים ואמורים בליל ש"ק, ולא שייך "על כל קרבנך תקריב מלח" בלילה (מנהגי חת"ס ח, י"ב).

"סימנא טבא"

בלילה הראשון אוכלים את "הסימנים" לאחר המוציא. אומרים את ה"יהי רצון", בפרי הראשון שעליו מברכים, לאחר טעימה קצת, בהרהור תשובה (למנהג אדמוה"ז – לפני הטעימה) ולדעת המשנ"ב – בשם ומלכות. מנהג ירושלים לומר: "יהי רצון מלפני אבינו שבשמיים וכו'" (וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל ומרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל ב"יהי רצון" הראשון [על התמר] אמר בשם ומלכות כמשנ"ב, ובשאר, אמר "יהי רצון מלפני אבינו וכו'", הובא בהליכות שלמה ר"ה). אוכלים ראש כבש (ש"ע תקפ"ג, ב) או דג (חיי אדם קל"ט, ודה"ח קמ"ב, ב), ואומרים "יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב" ומכוונים לראש – לעשות רצון אבינו שבשמיים. בן אצל אביו ותלמיד אצל רבו, אומרים גם כן "שנהיה לראש" ואין בזה זלזול באב או ברב (מועד לכל חי י"ב, י"ט).

סדר אכילת הסימנים: תמר (מכוונים לפטור כל פרי העץ), **רימון**, אם הוא עתיד לשמש כ"שהחיינו" בליל ב', מביאים אותו לשולחן, רק לומר עליו את ה"יהי רצון", ומוציאים אותו מהחדר. **תפוח** (אדום ומתוק - מחזור ויטרי) **בדבש**, קרא (דלעת או דלורית). לאחר מכן, **רוביא** (לוביא או חילבה) **כרתי** [כרישה] **סילקא** (תרד או סלק), **דגים** (שנרבה ונפרה כמותם - משנ"ב שם, ד), **וראש כבש או דג**.

על פרי האדמה: לדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל מברכים "בורא פרי האדמה, שאין מינים אלו מחמת הסעודה ולגר"ע יוסף זצ"ל, עדיף לאוכלם עם מעט פת בלא ברכה. והגרי"ש אלישיב זצ"ל הקפיד לברך "בורא פרי האדמה" על בננה או מילון ולפטור את הסימנים שברכתם "האדמה" (עדות נכדו הר"ר אריה שליט"א).

הערה: אפשר לומר היה"ר על הסימנים גם בלי לאכול מהם כגון: כשחוששים לתולעים. (הגר"מ שטרנבוך שליט"א כמנהג הגאונים). ולדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, אזי אומרים את ה"יהי רצון" בלא שם ומלכות. בדיקת ה"סימנים" לראש השנה, בספרנו "הכשרות" פרק י"ג.

מאכלים שאין אוכלים בראש השנה

מאכלים **חמוצים ומרים** (משנ"ב תקפג, ה מט"א וכה"ח שם) בכלל זה פירות בוסר ואולי אף לא חסה [מרור] אם אינה מטובלת במתיקות. ובכלל **חמוץ**: חמוצים, כולל מלפפונים בחומץ [ולכאורה במלח - מותר], חמוציות, וסלטים המטובלים בהרבה חומץ, אבל מותר טיבול מעט בחומץ, לנתינת טעם (קיצור שו"ע כ"ט, ט וכף החיים, שם). וכתב החיד"א (במורה לאצבע) "בבתינו לא יעלה הלימון על השולחן בר"ה" ומסתבר שרק לטיבול מעט, מותר. אין אוכלים **אגוז** (מכל הסוגים, כולל פיסטוק ובטנים [אגוז אדמה] [רמ"א ושו"ע הרב] - שאגוז בגימטריא חט[א] ומרבה ליחה והשתעלויות המפריעים בתפילה,

סיבה נוספת לאי אכילת אגוז, למרן החת"ס כיון שעל הפסוק בשיר השירים: "אל גינת אגוז ירדתי" דורשים חז"ל: "מה האגוז הזה אעפ"י שהוא מתגלגל במקום הלכלוך והרפש, קליפתו העבה משמרתו, כך ישראל אעפ"י שהם מתגלגלים בגלויות הם שומרים עצמם וכו'" – ואין ראוי להזכיר הגלויות בר"ה). אבל אגוזים טחונים בעוגה או תבשיל, שאינם נראים ורק טעמם מורגש – מותר לאכול (שו"ת באר משה ג, צ"ז ועוד). ויש שאינם אוכלים שעועית ושום, שאלו מרבים ליחות.

מאכלים חריפים: אף שמובא בתשובות הגאונים שיש שלא אכלו, הכרעת ערוה"ש שם, ג שאין להימנע מאכילתם. יש שאסרו אכילת ענבים בר"ה (מנהג הגר"א במעשה רב, משנ"ב תר, ד וכה"ח תקפ"ג, כ"א ולדעת הגר"ע יוסף זצ"ל אין לאכול ענבים שחורים דווקא. ויש שכן נהגו לאכול ענבים (מט"א תרו, ו לקט יושר עמ' קכ"ט ובארחות רבנו ח"ב עמ' קע"ה שכן נהג מרן הסטייפלער זצ"ל).

"רצה" ו"יעלה ויבוא" בברכת המזון

בכל סעודות החג של היום הראשון אומרים בברכת המזון **"רצה והחליצנו וכו'" שכחו לומר "רצה"** אם נזכרו לפני תחילת הברכה הרביעית, מוסיפים ברוך כנדפס בסידורים. התחילו בברכה הרביעית, בשתי הסעודות הראשונות - חוזרים ומברכים. בסעודה השלישית - אין חוזרים. כמו כן אומרים במשך היוםיים בכל ברכת המזון **"יעלה ויבוא..... ביום הזיכרון הזה וכו'" שכחו לומר "יעלה ויבוא": בלילה -** אם התחילו הברכה הרביעית, וכבר אמרו ה"א-ל" (משנ"ב קפ"ח, כ"ג) – חוזרים ומברכים ברכת המזון (תהילה לדוד, ישוע"י ובקצה"ש בשם פסקי הסידור ובמנחת שלמה ב, נ"ח מפני שבלייל ראש השנה, לכל הדעות אסור להתענות). **ובני ספרד** – אינם חוזרים על שכחת יעלה ויבא בברכת המזון בראש השנה. **ביום**

– אם התחיל ברכת הטוב והמטיב – אין חוזרים. בנות ונשים אינן חוזרות על שכחת יעלה ויבא, בכל יום טוב כולל ראש השנה (פרט לליל הסדר שחייבות במצה מה"ת) מפני ששמחת יו"ט שלהן לאו דווקא באכילה (הגרע"א שו"ע או"ח קפ"ח ופסקים, א).

"הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה וכו' "

נוהגים לומר בברכת המזון: "הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה" ובסדור רב שבתאי הנוסח: "יחדש עלינו שנה טובה ומתוקה" ויש נוהגים לומר כן, בכל עשרת ימי תשובה (מט"א תר"כ, א) ויש אומרים אותו עד שמחת תורה (קצה המטה בהשמטות בשם זיכרון יהושע). ויש נוהגים, להוסיף גם כן: "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב" כמו בכל יו"ט (מט"א שם). חל ר"ה בשבת, **כהשנה:** אומרים תחילה "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת וכו' ואח"כ "הרחמן וכו' ליום שכולו טוב" ואח"כ הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה וכו' - שתדיר קודם (ראה פמ"ג ת"צ א"א, א).

הנהגות בימי ראש השנה

א. יש להיזהר יותר מכל השנה, מלכעוס בימים אלו, מלבד גודל האיסור תמיד, יש בשמירה על הרוע והשמחה, לסימן טוב לכל השנה כולה. ואף אם ישב אדם בטעות על מקומו הקנוי לתפילה, אם לא נרמז, יש לשבת בתוך ד' אמות (לגר"ח נאה - 1.92 מטר) למקומו, וזה כאילו ישבנו במקומו. (משנ"ב תקפ"ג, ד חיי אדם קל"ט, ו ובן איש חי, נצבים). **השנה,** חובת "שמירת מרחק", להתרחק **עד 2 מטר.**

ב. נוהגים לסיים אמירת ספר תהלים פעמיים בר"ה – כנרמז "כפר" בגימטריא 300 פרקים) "לעמך ישראל". ואכן, יש המשתדלים לאומרם בכל עת שאפשר במשך היום והלילה. והיו מגדולי הדורות זי"ע שאמרו שעדיף לומר תהלים בר"ה מלימוד אחר. אכן, יש לצייין, שהגאון מטשעבין זצ"ל ישב בראש השנה אה"צ, עם חתנו הגרב"ד שניאורסון זצ"ל, ועסקו בסוגית "שור שנגח". ומפורסם שהאדמו"ר בעל ה"דברי חיים" זי"ע הסתגר בחדרו קודם התפילות והיה שקוע בספר קצות החושן, באמרו שהתורה היא התבלין וסם החיים הגדול ביותר כנגד הייצר הרע (כדאיתא בקידושין "אם פגע בך מנוול זה... משכהו לבית המדרש וכו'). וכמובן, הכול לפי מה שהאדם מרגיש.

ב. אף המקלים לעשן בשאר יו"ט, ובדעתם לעשן ממוצאי שבת, יזכרו, כי "יש לבעל נפש לפרוש בראש **השנה מעישון סיגריות,** אם לא שיש לו צורך גדול לרפואה (מטה אפרים, תקצ"ט וכן כתבו שע"ת תקי"א ומחזיק ברכה תקי"ז, א) ובשו"ת התעוררות תשובה או"ח, רכ"ה שאביו הכת"ס זצ"ל, הגם שבכל יו"ט לא נמנע מלעשן (ראה שו"ת כת"ס ס"ו) אבל בר"ה נמנע מחמת אימת הדין, וכן הזהיר האדמו"ר מהרי"ץ מלובביץ זצ"ל. והלוואי ויתקיים ביום ר"ה "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה". כמובן שהמעשנים צריכים להיזהר בכמה **וכמה דברים** - כמפורט בספר "פיסקי תשובות" ח"ה עמ' שפ"ה).

ג. נכון לכל אחד לקבל על עצמו בימים הנוראים **איזו הנהגה טובה או הידור במצווה** מכאן ולהבא, איש לפי מעלתו (הגה"ק בעל ערוגת הבושם והגה"ק בעל אריה דבי עילאי זצ"ל ובמנהגי מהרש"ב מלובביץ זצ"ל).

שחרית יום ראשון של ראש השנה

נוהגים להשכים לבית הכנסת בראש השנה, שעיקר הדין בשלש שעות ראשונות של היום, והוא אחד מהימים שנהגו ישראל להשכים בהם (מטה משה תתקנ"ח ומטה אפרים תקפ"ד) ואכן, יש הנזהרים להיות ערים מעלות השחר - **5:14** (מט"א, כף החיים שם ובא"ח) על כן לדעת הגר"נ קרליץ זצ"ל מי שהתעורר לאחר עלות השחר - לא יחזור לישן. אמנם, לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל אם נחוצה לו השינה ויש זמן מספיק לתפילה - יכול לכתחילה לחזור ולישן. ואכן, לדעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א העיקר להיות ערים מהנץ החמה - **6:25** - **הערה:** למתפלל ביחידות, לדעת, שאין להתפלל מוסף ביחידות, בר"ה לפני תום 3 שעות של היום (9:30).

לבישת "קיטל"

נוהגים ללבוש בגד לבן ונקי לתפילה בראש השנה וביום הכפורים, וגם הוא בגד מתים ולב האדם נכנע על ידי כך (רמ"א תר"י, ד), לעניין לבישתו בשנה ראשונה אחר נישואין דעות שונות והמנהג, כשהחתן מעל גיל 20 ללבושו (ראה פיסקי תשובות תר"י, ג). וכן לעניין אבל ר"ל חילוקי דעות אם ללבושו (משנ"ב שם, י"ח) והמנהג הפשוט ללבושו. (שו"ע הרב, ט קצור שולחן ערוך קל"א, ט"ז חיי אדם קמ"ד, ט"ז ולקוטי מהרי"ח).

ושמעתי מידידי נפשי משפחת לוונשטיין שיחי' שסבם הר"ר חיים אלכסנדר לוונשטיין זצ"ל וכל קהילת יוצאי פרנקפורט וגרמניה בצורך, היו מתעטפים בתפילות הימים הנוראים בבגד בצורת תכריכין ממש - חולצה ארוכה מפשתן גס ["סרגנס"] וכובע ונעליים תואמים כפי שהלבישו לנפטרים במקומם ר"ל. וכל כלה הייתה מביאה הסט הנ"ל כמתנה לחתנה. (למקור השם "ק"ט"ל" ו"סרגנס" ראה בפתיחת הפמ"ג לאו"ח ח"א ב"איגרת השניה" אות ס'. **יש לציין**, שכאשר ה"ק"ט"ל" מיוחד רק לתפילה, אסור להיכנס בו לחדר שירותים, אלא להטיל מים, אבל המשמש גם לישיבה בסעודות ר"ה או קפטן ירושלמי לבן שלובשים כל היום - מותר להיכנס בו (משנ"ב שם, י"ח מט"א, י"ב כה"ח, ל"ז).

עמידה בעת פתיחת ארון הקודש

מנהג העולם לעמוד, כשפותחים את ארון הקודש במהלך התפילות, אולם אין זה חיוב מן הדין, שהרי ספרי התורה במקומם, שמקום שהוא למעלה מ 10 טפחים, כרשות אחרת, ועושים כן דרך כבוד, שחובת עמידה, דווקא כשמולכים את הספר (ט"ז יו"ד רמ"ד, י"ג ושער הציון קמ"ו, י"ח). והגרי"ש אלישיב העיר, שאכן, אלו שמקומם ממש מול ארון הקודש - יש עניין שיעמדו, משום הידור לתורה (הליכות האיש עמ' ר"א).

עמידה בחזרת הש"ץ בשעה שאומרים פיוטים: כתב ה"דעת קדושים" (הובא בדעת תורה ק"ב, ד): שהאיסור לעבור כנגד המתפלל הוא רק בזמן שמתפלל תפילה שתקנו אנשי כנסת הגדולה ולא בזמן שמוסיף תחנונים. ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל מאז שראה דבריו, העתיקם בכתב ידו בסוף המחזור הישן שלו, והחל לשבת בעת אמירתם, למרות שהקפיד תמיד לעמוד בעת חזרת הש"ץ (כדברי הרמ"א קכ"ד, ד: "יש אומרים שכל העם יעמדו כשחוזר שליח הציבור התפילה"), ובוודאי, חלשים וזקנים - לא יתאמצו לעמוד.

הלל: אין אומרים הלל בראש השנה ויום כפורים (שו"ע תקפ"ד, א) "לפי שספרי חיים ומתים פתוחים ואיך נאמר שירה, אף שאנו בטוחים שנצא זכאים, מכל מקום צריך להיות ירא וחרד מאימת הדין" (משנ"ב שם).

אמירת "י"ג מידות" בשבת

חל ראש השנה בשבת, יש מקומות שנוהגים שלא לומר "י"ג מידות" בעת פתיחת הארון להוצאת ספרי התורה לקריאה (מט"א תקפ"ד, ט"ז דרכי חיים ושולם אות תשט"ו וכן נהג הגרי"י קנייבסקי זצ"ל כמובא באורחות רבנו ב, עמ' כ"ח). ורבים אומרים גם בשבת (מט"א סידור שו"ע הרב ובלוח א"י להגרי"מ ט"ז זצ"ל).

אין תוקעים בשופר בשבת

מהרה יבנה המקדש ויתקעו בו, ובכל בתי כנסיות שבין החומות אף בר"ה שחל בשבת, כשם שהנהיג רבן יוחנן בן זכאי גם ביבנה בפני חכמים הסמוכים ב"סמיכה" (חידושי הר"ן ריש פ"ב דיומא וטור או"ח תקפ"ח וכן נהג הרי"ף). כיום, אין תוקעים בשבת, אף שתקיעת שופר חכמה שאינה "מלאכה", מחשש שמא יוציאו השופר מהבית לרשות הרבים, או יטלטלוהו ד' אמות ברשות הרבים במקום שאין עירוב, להראותו לחכם או לשואלו עם השופר בהלכות התקיעה, ומשום איסור מדברי סופרים הנדרש בגמ' שבת קי"ג מהפסוק "אם תשיב משבת רגליך ממצוא חפצך וגו' (ישעי' נ"ח, יג).

בתורת החסידות והקבלה, כאשר ראש השנה חל בש"ק אין צורך בתקיעת שופר, שהרי עניין התקיעה, היא הכרזה על קבלת מלכותו יתברך - "הריעו לד' כל הארץ", כמלך עלינו ועל כל העולם כולו, בשבת קדש עצם השביתה ממלאכה ושמירת השבת, כמוה כהכרזה ברורה בבריאת העולם ע"י הקב"ה, שכל האומר ויכולו וכו' מעיד עדות על מעשה שמים וארץ, ואם כן, אין "מפסידים" תקיעת שופר אלא מראים את מלכותו יתברך בכל שעות היממה.

תפילת מוסף

אף שנחלקו הפוסקים אם חייבות הנשים בתפילת מוסף של שבת ויום טוב. מכל מקום, בתפילות מוסף של ראש השנה ויום הכיפורים ודאי חייבות (שו"ת התעוררות תשובה ג, ס"ו ושו"ת יביע אומר ב, ו) שאינן אלא בקשות רחמים.

השתחויה בתפילת "עלינו"

ישנן קהילות, שבראש השנה שחל בשבת - אין משתחוים בכריעה על הרצפה. ויש נוהגים שרק הש"ץ כורע ומשתחויה ולא הקהל. והטעם, או משום חשש שינערו את האבק מבגדיהם או משום חשש השווית גומות במקום שאינו מרוצף [מעשי כעת בעידן התפילות בחצרות ובגינות] (הגהות חכמת שלמה תקצ"ב באשל

אברהם בוטשאטש תרכ"א דעת תורה סוס"י תקצ"ב וליקוטי מהרי"ח, וראה גם בשו"ת דברי יציב או"ח ב, רס"ה-רס"ו). **ולמעשה**, בכל בית כנסת ינהגו כמנהגם, ולא יעשו אגודות אגודות שמקצתם כורעים ומקצתם אינם כורעים באותו ביהכ"נ ביום הדין (מועדי קודש ד, הערה 188).

הערה: בתפילת לחש, כשאומרים עלינו לשבח, **יש לכרוע** כמו שכורעים כל יום באמירת עלינו לשבח, שהרי הביא המשנ"ב בסי' קל"ב, ט שמי שאינו כורע נראה ככופר במה שאומר (כן אמר הגרא"י זלזניק זצ"ל ליד"נ יבדלח"ט הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א).

תענית בראש השנה שחל בשבת הרגיל להתענות בראש השנה (ראה שו"ע תקצ"ז, ב), כשחל ראש השנה בשבת, נכון **שלא להתענות**, ויעשה התרת נדרים (מט"א, כה"ח שם ושדי חמד מערכת ראש השנה ב, ז).

שינה

נהגו שלא לישון במשך היום, ביום הראשון של ר"ה עפ"י דברי הירושלמי "מאן דדמיך בריש שתא – דמיך מזליה" [הישן בראש השנה, ישן מזלון] ואף ש"שינה בשבת תענוג", לא מצאנו בדברי הפוסקים שכשחל ר"ה בשבת - משתנה המנהג. **העייף מן התפילות** ואינו מסוגל לומר תהילים ואינו מסוגל ללמוד, מותר לישון אחרי חצות היום (12:33) שכך נהג האריז"ל. ואף שכתב במטה אפרים: "הלואי ונתקן בהקיץ מה שתיקן האריז"ל בשינה" ... מכל מקום הולך בטל - כישן.

תשליך

חל יום א' של ראש השנה בשבת - הולכים לומר "תשליך" ביום שני. ויתכן הטעם, מפני שהנהר מחוץ לעיר וחששו לאיסור הוצאת המחזורים (משנ"ב תקפ"ג בשם הפמ"ג) ההולכים בשיטת האריז"ל יש מהם שכתבו, שאם נזהרים מ"הוצאה" - עדיף לאומרו אפילו בשבת (שו"ת תורה לשמה, קמ"ה כף החיים ש, ל"א שכן נוהגים חסידי בית אל בירושת"ו, ובשו"ת יביע אומר ד, מ"ז שאמנם יש מבני ספרד שאומרים בשבת, אלא, **שיש לנהוג כן רק בעיר שיש בה עירוב מהודר**, ראה גם מטה אפרים תקצ"ח, ה).

למעשה: מנהג רוב קהילות החסידים, לדחות את אמירת ה"תשליך" בשנה כזו, ליום שאומרים "שלש עשרה מידות" מפני שבימי ר"ה מסיימים הרבה מהחסידיים את מוסף, כאשר כבר פנה יום, ולא יהיה סיפק בידם לאכול סעודת יום ראש השנה, תפילת מנחה וסדר ה"תשליך", על כן נהגו לקבעו ליום "שלש עשרה מידות", כי גם בפסוקי תשליך: "מי א-ל כמוך וגו'" - י"ג מידות (שע"ת יוסף אומץ להחיד"א, י"ז ליקוטי מהרי"ח ושער יששכר מאמר שובה ישראל, אות כ"ב שכן נהגו הרבה צדיקים מדורי דורות) ויום שאומרים "שלש עשרה מידות" - יום סגולה והתעוררות רחמים ורצון (דרך פיקודיך בהקדמה, ח ובבני יששכר תשרי מאמר ה).

פרטי הדינים בנוגע לאמירת ה"תשליך" - להלן ביום שני של ראש השנה

סעודה שלישית

סעודה שלישית ראוי לאכולה אחרי תפילת מנחה [זמן מנחה גדולה - 1:03] כבכל שבת (כף החיים תקנ"ט) ויש להשתדל לסיים או על כל פנים להתחיל באכילתה לפני תחילת שעה עשירית של היום - 3:36 כדי לאכול סעודת ליל ב' של ראש השנה לתיאבון. האוכלים, מאוחר יותר, יאכלו מעט פת (שו"ע תקכ"ט, א ומשנ"ב ח).

לקראת מוצאי שבת ליל שני של ר"ה

יש להמתין בסבלנות עד לצאת הכוכבים – 7:16 ולא להכין דבר מהיום הראשון - שבת קודש ליום השני, לא לקצוץ ולהכין סלטים, לא להדיח כלים ולערוך את השולחן ואף לא להחליף בגדים לצורך הלילה אם כבר סמוך ללילה. יש אומרים שאף אין להוציא חלות או מאכלים מהקפאה בטרם צאת הכוכבים. ועל כן המעוניינים יכולים להוציאם לקראת סעודת היום שאין ניכר שמכינים ליום הבא, ואז יישארו לערב.

ניקוי הבית

אסור להדיח ריצפת חדר שלם בשבת ויו"ט אף לא בשפיכת מים וחומר נזזלי (בלא סמרטוט) וגריפתם במגב. אכן, אם ישנו כתם מקומי – מותר לנקות באותו מקום בלבד כנ"ל. ובור ניקוז שברצפה שיש לו מכסה אין לפתחו אלא כשיש לו בית אחיזה. (שו"ע ש"ח, י). וכשיש בראש הפתח רשת - גורפים כרגיל.

למעוניינים להתרחץ בצאת השבת

רחיצה ביום טוב

אף שביום טוב, ניתן להשתמש במכשירים לחימום מים הפועלים מעצמם (בוילר חשמלי מופעל בשעון שבת, דוד שמש) פרט למכשיר "יונקרס" מחמם-מהיר ע"י להבת גז, המופעל עם פתיחת ברז המים החמים, שלפני כל שבת ויו"ט חובה לנתקו. מכל מקום, גם ביום טוב אין לרחוץ את רוב הגוף בבת אחת (ובשימוש בידית ה"טוש" במקלחת, נחשב תמיד כמיעוט הגוף – דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל).

אין להשתמש אלא בסבון נוזלי ולהיזהר מסחיטת שיער. היינו, שמותר רק ל"טפח", דהיינו, להצמיד את המגבת לשיער, והמים היוצאים, נספגים מיד במגבת, ולדברי "בן איש חי", יש לכרוך את המגבת סביב השער כטורבן. ובכל אופן, אין למשוך את המים מן השער כלפי חוץ [יש לגברים להיזהר בכך גם כן, בשיער הזקן והפאות, בכל שבת ויו"ט]. ויש להיזהר שלא לבוא לידי סחיטת המגבת, או תלייתה לייבוש במקום ובדרך שתולים ביום חול.

סעודת ליל שני של ר"ה

כשעומדים להתחיל בסעודת החג, מדליקים את הנרות [בהעברת אש] בסמוך לקידוש, לפני ההדלקה, המברכות שהחיינו בנר, נהגו להניח על השולחן פרי חדש, או בגד חדש אם יש, ומכוונים גם עליהם, בשעת אמירת ה"שהחיינו" בהדלקה ובקידוש.

[האפשרויות לפרי חדש בעונה זו: תמרים - טריים, הנמכרים באשכולות, בצבע צהוב (אפשרי להקפואם, ונעשים ממש ממתק). רימון - במידה וטרם אכלו ממנו בעונה זו, ורק הניחוהו על השולחן בלילה הראשון, לצורך אמירת ה"יהי רצון" ומיד הוציאוהו, ולא עמד שם כשברכו "שהחיינו". מנדרינות - כשהן כבר בשלות ואינן חמצמצות. חבוש - מבושל. אין פרי או בגד חדש, מכל מקום, אומרים שהחיינו בנרות ובקידוש. ויש לדעת, שכשיש פרי חדש יש לכוון ב"שהחיינו", בעיקר על קדושת היום השני (ש"שתי קדושות הן") ולא רק על הפרי, כיוונו מחוסר ידיעה, רק על הפרי, בדיעבד, יצאו ידי חובה (מנחת שלמה א, כ).

יקנה"ז - (יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן-שהחיינו)

שילוב של קידוש עם הבדלה, כשיוצאים משבת ליום טוב

1. אין למלא הכוס מעבר לשפתה כבכל מוצ"ש לסימן ברכה (רמ"א רצ"ו, א), שהרי עכשיו הוא יו"ט ואסור בהרווחת שכר וא"כ הוא בזיון לקדושת יו"ט. (הסבר מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בשש"כ ס"ב, ט), ואין אומרים פסוקי "הנה א-ל ישועתי וגו', שבכל מוצ"ש, אמירתם לסימן טוב למעשה ידינו (רמ"א שם). ואין להזכיר מעשה ידיו במוצ"ש ליו"ט של ראש השנה (שש"כ ס, הערה ס"ד).

2. אין מברכים על הבשמים (משנ"ב תע"ג, ג, ותצ"א, ג). טעה וברך, אין הברכה וההרחה הפסק בין הגפן לשתייה.

3. בברכת מאורי האש מעבירים אש לשני גפרורים ארוכים ואפשר לקרב את שני הנרות שהודלקו ליו"ט, ויזהרו שלא יגעו הלהבות זו בזו, מחשש כיבוי וגם מפני שכשיפרידום נראה ככיבוי. (מנהגים שבסוף סידור שו"ע הרב חלק ג-ד) לדעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל צריך עיון אם מותר להדליק נר הבדלה רגיל, ביו"ט, בשביל הידור של אבוקה, שהרי אפשר לברך אף על נר יחידי (אחד מהנרות שהודלקו לכבוד יום טוב שעל השולחן - שהוא לאורה). יש המכינים אבוקה קטנה לצורך המצווה, ומדליקים אותה בהעברת אש לפני הקידוש, לברך עליה, ולאחר מכן, היא כלה מאליה.

הערה: אין לברך על נר נשמה לע"נ נפטרים (משנ"ב רח"צ, כט) ואין מביטים בציפורניים בעת ברכת הנר, רק מביטים בנר. (מנהגי חב"ד שם). ויש להזהיר את הקטנים שלא לכבות האור, כדרכם, בכל מוצאי שבת.

4. בברכת ההבדלה, מסיימים: "המבדיל בין קודש לקודש". הטועה, וסיים "בין קודש לחול" אם לא תיקן עצמו תוך כדי דיבור, צריך לחזור ולהבדיל (שו"ת שבט הלוי ח, קי"ח) ומספק, לא יברך שוב "בורא פרי הגפן" כל זמן שלא הסיח דעתו מהברכה, ולא הפסיק בדיבור שאינו מעניין הקידוש וההבדלה (שש"כ ס"ב, הע' מ"ז).

5. בברכת שהחיינו – כנ"ל, הנשים שברכו שהחיינו על החג בנר, לא תענינה אמן בברכת שהחיינו שבקידוש. ואם ענו - אינו הפסק לשתיית היין,

6. כולם שותים מהכוס כולל הנשים אף שנהגו שלא לשתות מכוס ההבדלה, כשאין מבדילות לעצמן (משנ"ב רצ"ו, ו), כוס של יקנה"ז הרי היא לקידוש, וההבדלה טפילה לקידוש ועל היין שם של יין של קידוש. (קצה"ש צ"ז הגרשז"א בהליכות שלמה סדר ליל פסח ט, דבר הלכה, מ"ז וקובץ מבית לוי יו"ט שחל במוצ"ש, ז). על כן, אישה העושה "יקנה"ז" לעצמה, יכולה לומר גם את ברכת ההבדלה, כיון שההבדלה טפילה לקידוש, ושותה מן היין. אמנם לדעת המשנ"ב (בביה"ל רצ"ו ד"ה לו וכו') - לא תברך אישה [בת אשכנז], על הנר.

7. שכחו להבדיל בקידוש וזכרו באמצע הסעודה - **מפסיקים** בסעודה, ומבדילים על יין, ומברכים על הנר, ואם לא כווננו בקידוש לשתות יין בסעודה, מברכים ברכת הגפן וברכת המבדיל בין קודש לקודש. **שכחו, ולא זכרו אלא למחרת**, מבדילים ביום על כוס, מבלי לברך על הנר (שש"כ ס"ב, י"ט)

שכחו לומר "ותודיענו" בערבית, וגם לא הבדילו על הכוס, מכל מקום, אין חוזרים ומתפללים ערבית, כיון שהזכרת "ותודיענו" אינה אלא "מרגניתא טבא" ולא נתקנה בנוסח התפילה על ידי אנשי כנסת הגדולה (דעת הגרב"צ אבא שאול זצ"ל ב"אור לציון" חלק ג).

מיד לאחר הקידוש

לפני נטילת ידיים, טועמים מן הפרי החדש, בברכת הפרי, כדי **להסמיך את אכילתו** לברכת ה"שהחיינו" - מחצית השקל ומטה אפרים ת"ר, ו. ואם אוכלים ממנו "כזית", מתחייבים ב"ברכה אחרונה" והנכון, שבשעה שמברכים "העץ" על הפרי, יכונו להוציא בברכה גם פירות או ליפתן שיאכלו בסוף הסעודה לקינוח, ואז אפילו אכלו מהפרי יותר מ"כזית" - אינם מתחייבים בברכה אחרונה (ספר שש"כ מ"ז, הערה רכ"ב עפ"י משנ"ב קע"ו, ב וארחות רבנו שכן נהג הגריי"ק זצ"ל).

הערה: אין להפסיק בדברים שאינם מעניין אכילת הפרי, בין הקידוש לבין אכילת הפרי, **ובכלל זה**, הנשים שברכו "שהחיינו" בהדלקת הנר, וכיונו גם על הפרי החדש. ואכן, מורנו הגרש"ז אויערבך זצ"ל, הכריז בביתו לביל שני של ר"ה, לפני הדלקת הנר, שכל המסובים יימנעו מלדבר בדברים אחרים, עד לאחר טעימת הפרי.

יש שאוכלים ה"סימנים" **גם בלילה השני** (שע"ת תקפ"ג בשם א"ר, כמנהג החת"ס ומהר"ם אש, ראה מועדים וזמנים א, עמ' ק"ו), ובן איש חי נהג לאכול ה"סימנים" כשהיו לו - גם בסעודות היום, וכן הוא במט"א תקצ"ז, ה. וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל לאוכלם בשני הלילות ובשני הימים, שביום עיקר הדין, וצריך לסימנא טבא.

שחרית יום שני של ראש השנה

תקיעת שופר

אכילה ושתיה לפני התקיעות

אסור לאכול ולשתות לפני תקיעת שופר, כמו לפני כל מצווה שזמנה ביום, ומי שאין דעתו מיושבת עליו לשמוע התקיעות ולהתפלל עד שיטעם, יעשה קידוש ויאכל כזית מזונות וישתה מעט קפה או תה, בצנעה (מטה אפרים). אישה חלשה, יכולה לאכול לפני שמיעת התקיעות לכתחילה (קיצור שולחן ערוך, קכ"ט) והיינו אפילו בחלישות כל שהיא (קצור הלכות המועדים עמ' מ"ו) ופשוט שלאחר שחרית - **אסור** לאכול לפני קידוש.

מי יתקע השנה, ביום השני

ישנם בבית הכנסת שני "**בעלי תקיעה**" האחד מוחזק לתקוע ביום ראשון של ר"ה, והשני - ביום השני. חל ר"ה בשבת - **המוחזק ליום הראשון** תוקע ביום השני, אלא אם כן, השני מוחזק לצדיק וירא שמים יותר מהראשון. ישנה מחלוקת בין התוקעים - יחלקו ביניהם את התקיעות "דמיושב ו"דמעומד" ביום השני, ולא תהיה מחלוקת בבית ד' ביום הדין (קצה המטה, ס"ה).

הנחיות לקיום תקיעת שופר כהלכתה

ילדים קטנים שטרם הגיעו לחינוך, מוטב שיעמדו ליד אימותיהם בעזרת הנשים בשעת התקיעות ולא יפריעו לאבותיהם ואחיהם לשמוע את התקיעות כדין. כיוון שהנשים אינן חייבות במצווה מעיקר הדין (משנ"ב תקפזב), עם זאת, גם הנשים אסורות להפסיק בדיבור באמצע שמיעת התקיעות, לפחות במשך תקיעות "דמיושב". ויש סוברים שקיבלו על עצמן מצוה זו כנדר, בשו"ת רע"א בהשמטות א כתב: "רוב נשים דידן מחמירות לעצמן וזהירות לקיים שופר והווה כקיבלו עליהן" ובבן איש חי ניצבים י"ז: "אך רוב הנשים קבעו מצוה זו עליהן בתורת חיוב ובאות לביהכ"ס לשמוע קול שופר". ומכל מקום, איש שאינו שומע כדין - ביטל מצות היום.

נשים [ובעידן ה"קורונה" ר"ל - גם גברים] העומדות בסמוך לבית הכנסת או אפילו בביתן, ושומעות התקיעות ומכוונות לצאת – יוצאות ידי חובה, שהתקוע בבית הכנסת מכוון להוציא כל השומע תקיעותיו (שו"ע תקפ"ט, ט ומ"ב ט"ז)

השומעים תקיעות, מבית הכנסת הנמצא בתוך **מרתף** והחלונות בסמוך לקרקע – ספק אם יוצאים, ועדיף להיכנס לבית הכנסת, כי בחוץ שומעים קול "הברה" כהד, ולא קול תקיעה (באור הלכה תקפ"ז).

המאחרים לביהכ"נ לשמיעת התקיעות, וכבר נאמרו ברכות התקיעה, בני ספרד ואשכנז ובנות אשכנז רשאים לברך בזריזות לעצמם, לא יספיקו לברך, יקשיבו לתקיעות, ויברכו הברכות, בזריזות, בין סדר לסדר. ואישה **בת ספרד** - אסורה לברך לעצמה, ברכות התקיעה.

הערה: חל א' דראש השנה בשבת - לכל הדעות, בתקיעות ביום השני מברכים "שהחיינו" (שו"ע ת"ר, ב).

המתפללים ביחידות

התוקעים לעצמם או באים לתקוע להם, לכתחילה, לא יתקעו להם עד שיעברו ג' שעות מעלות השחר - משום שבשעות אלו מידת הדין גוברת. ואין נכון לתקוע אז (משנ"ב תקפ"ט, י"א ותקצ"א, ט"ו). וכן כנ"ל לא יעמדו לתפילת מוסף, בטרם חלפו שלש שעות זמניות של היום - **9:29** (שו"ע תקצ"א, ח ומשנ"ב).

התוקע לעצמו או תוקעים לו - אין תוקעים ביחידות, את התקיעות שעל סדר הברכות שבתפילת מוסף אלא רק תקיעות "דמיושב" הראשונות (שו"ע תקצ"ב, ב ומשנ"ב). מכל מקום, יחיד שלא שמע את כל התקיעות בציבור, הנהוג, שבמידת האפשר, משלים לעצמו שמיעת מאה קולות, אף שמן הדין די לו בשמיעת שלושים קולות בלבד (משנ"ב תקצ"ו, ב).

אמירת ה"תשליך"

נהגו לאומרו ליד ים, נחל או מעין [אפילו יבשו מימיו - כף החיים] או ליד אוצר של מקווה טהרה. ואמירתו ליד "אקווריום" שאינו קבוע בקיר או בקרקע - לדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל "דברים בטלים". **ראוי בכל קהילה**, שהנשים תלכנה לומר תפילת ה"תשליך" בנפרד מן האנשים. וכתבו הפוסקים, שבמקום שהולכים יחד או אומרים בתערובת עדיף שלא יאמרו תשליך כלל (ערוה"ש תקפ"ג, ד) ובמטה אפרים תקצ"ח באלף המגן: "ויש לבטל המנהג שהנשים הולכות ל"תשליך" כי באים על ידי זה לערבוביה, ואוי לעיניים שכך רואים ביום הקדוש הזה, ודבר זה תלוי על פרנסי העיר להשגיח על זה". ויש לשבח מקומות בהם קבעו זמן מיוחד לגברים וזמן לנשים.

מוצאי החג: ירושלים - **7:14** אזור המרכז הצפון והדרום - **7:16** רבנו תם - **7:50**

הבדלה: בברכת הגפן וברכת המבדיל (בלא נר ובשמים). שכחו להבדיל, מבדילים למחרת עד השקיעה

"צום גדליה" - יום שני ג' תשרי תשפ"א

רמב"ם תעניות פ"ה: "יש ימים שכל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה וכו' ובזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב"

תחילת הצום: עלות השחר, לבני אשכנז - **4:57** לבני ספרד - **5:15**

המעוניינים לקום לאכול קודם עלות השחר צריכים לעשות תנאי לפני הליכתם לישון, במוצאי ר"ה - "איני מקבל עלי התענית עד עלות השחר". לעניין שתיה: **בני אשכנז**, הרגיל לשתות, או הצמא, רשאי בדיעבד לשתות, אף אם לא התנה (משנ"ב) **בני ספרד**, מלשון השו"ע משמע, שהתנאי מעכב אף לעניין שתייה. מותר להתחיל באכילת פת עד חצי שעה לפני עלות השחר, ותוך החצי שעה אין לסעוד יותר מ"כביצה" פת (56 גרם). **התחיל לאכול לפני החצי שעה** - מותר להמשיך עד עלות השחר (משנ"ב פ"ט, כ"ז).

לבנות ונשים אין איסור, לאכול בחצי שעה שלפני עלות השחר - דעת הגרשז"א זצ"ל - בספר משנת אברהם. **חולים תשושי כוח וזקנים** שלדעת רופא הצום עלול להזיק לבריאותם, לא יתענו, ובכלל זה, **מעוברות** (לאחר 40 יום להריון) **מניקות** עד 24 חודשים אחר הלידה אפילו הפסיקו להניק, וכן **מפלת** כמניקה (שו"ע תקנא מ"ב, ג כה"ח ודעת תורה שם).

הערה: כל שאינו צם: אוכל מהבוקר בצנעה אך לא בשר ויין ושאר מעדנים. **קטנים** – אינם צמים, ואוכלים כל שלקיום גופם. אך אין לתת בידם ממתקים, אא"כ לקחום בעצמם (ברכי יוסף).

שטיפת הפה: מותרת לאסטניסט (רגיש) אפילו עם משחה, ויש לפלוט הכול. ולגר"ע יוסף זצ"ל יש להימנע מלהכניס לפה בבת אחת רביעית מים (86 סמ"ק), ויש לפלוט הכול.

בליעת תרופות: מותרת, לגרש"ז אויערבך זצ"ל אפילו עם מים הנצרכים לכך, לגר"ע יוסף זצ"ל עדיף בלא מים, לדעת בעל שו"ת ציץ אליעזר, יש לפגמם, כגון עם תמצית תה סמיכה. ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שדי לפורר קצת מהכדור למים

נגיעה במאכלים ביום הצום: לדעת פרי מגדים מש"ז תריב עפ"י הט"ז "אין לגעת במאכלים שלא לצורך, שמא יבוא לאכול".

הטועה ואכל או שתה – ימשיך בתענית ואין צריך להשלים תעניתו. ולמשנ"ב אף אומר עננו ועולה לתורה במנחה. **טעה וברך על מאכל** – בשדי חמד (בשם נחפה בכסף) שב ואל תעשה (ויאמר בשכמל"ו) ויש אומרים שבצום דרבנן עדיף שיטעם מעט, שלתשובת הרמב"ם, ברכה לבטלה איסור לא תישא וגו' והצום מדרבנן.

רחיצה – אין לרחוץ כל הגוף בחמים דרך תענוג. אלא רק פניו ידיו ורגליו (פמ"ג ושעה"צ תק"נ, ח).

אמירת עננו - בני ספרד – בשחרית ומנחה **בני אשכנז** – רק במנחה. **השוכח עננו** - אינו חוזר ויכול להשלים באלוקי נצור וכו' העומד לסיים התענית אחרי מנחה, רשאי לומר עננו כל עוד צם, ולבני אשכנז בשינוי: "ביום צום התענית הזה". אומרים **"אבינו מלכנו"** בשחרית ומנחה אפילו כשאין צמים.

חצות היום – **12:32** זמן מנחה גדולה – **1:02** סיום הצום – **6:54** ויש נוהגים – **7:03**

"כה אמר ד' צבא' צום השביעי (תשרי) וגו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה לימים טובים ולמועדים והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח, י"ט).

עשרת ימי תשובה

"דרשו ד' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב" (ישעי' נ"ה, ו)

"אמר רבה... אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים" (גמ' ר"ה ע"ח ע"א) ימים בהם שערי שמים פתוחים, והקב"ה קורא לכולנו: "שובו אילי ואשובה אליכם, פתחו לי פתח כחודה של מחט... ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם". "שלוש תפילות נשמעות: תפילת יחיד בדמעות בכל יום, תפילת יחיד בין ראש השנה ליום הכפורים ותפילת ציבור בכל יום (הג"ה אלפסי זצ"ל בתפארת שמואל לברכות פ"ג).

עוברים מעבודת הכלל לעבודת הפרט: א. תשובה תפילה וצדקה ב. פיוסים ג. כפרות.

שינויים בתפילה

א. "המלך הקדוש": הטועה ואמר הא-ל הקדוש: אם נזכר תוך כדי דיבור ולא התחיל אתה חונן וכו' – חוזר ומתקן. נזכר לאחר מכן, או התחיל אתה חונן וכו' – חוזר לראש התפילה. ואינו אומר שוב ד' שפתי וגו' (ערוה"ש). ואפילו ספק אמר – חוזר (כי אין שייך "להרגיל לשונו בעשרה ימים וגם אי אפשר לומר החתימה בשם ומלכות).

ב. "המלך המשפט": הטועה, לבני אשכנז – תוך כדי דיבור, חוזר ומתקן. לאחר מכן – אינו חוזר (סוף סוף אמר "מלך" ואמר "משפט") לבני ספרד ולדעת שו"ע הרב, נזכר עד יהיו לרצון וגו' (השני) חוזר להשיבה שופטינו וכו' עקר רגליו – יחזור על תפילת עמידה בנדבה.

ג. "זכרנו לחיים וכו' בספר חיים וכו'": מתקנת הגאונים, ואין חוזרים בשביל טעות בדבר שאינו נזכר בתלמוד אא"כ נזכרים בטרם חתימת הברכה, חוזרים לבקשה. השוכח זכרנו לחיים וכו' וכבר חתם מגן אברהם יבקש בשומע תפילה זכרנו וכו' (שאין בקשה גדולה מזו בימים אלו) – בן איש חי, ניצבים.

הערה: "ברית כרותה לשפתיים" – יש לדייק לומר זכרנו לחיים - בשווא תחת הל' (טור בשם מהר"ם מרוטנבורג). האומר לחיים – בפתח (ח"ו לא חיים) בוודאי מתכוון לחיי הנצח-חיי עוה"ב (ר"י מעמדין).

ד. "אבינו מלכנו": אומרים שחרית ומנחה (גם ביחידות – דע"ת תקפד, א). **בני אשכנז** – פרט לשבת, **בני ספרד** – אומרים בכל יום כולל שבת, ובשבת, בדילוג "אבינו מלכנו חטאנו לפניך".

ה. יש אומרים במשך כל עשרת ימי תשובה בברכת המזון: "הרחמן הוא יחדש עלינו שנה טובה"

הידורים ויתר הקפדה במצוות

קיצור שו"ע ק"ל, ב: "ראוי לאדם שיתנהג בימים אלו גם בחומרות שאינו נוהג בהם כל השנה, כי גם אנו מבקשים מאת השי"ת שיתנהג עמנו בחסידות..." **דוגמאות:** בדיקת מזוזות, הכנות לסוכות, אמירת ברכת המזון ק"ש שעל המיטה ואשר יצר – מתוך הנוסח, זהירות מפת עכו"ם, יותר תהילים, יותר צדקה ותיקון המידות והמעשים. (הידור וחומרה – אין זה מחייב בתורת נדר לכל השנה – ב"י וערוה"ש תר"ג).

פיוסים

שולחן ערוך או"ח תרו א: "עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה חברו ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו". ומי שאינו מעביר שנה – אין תפילתו נשמעת. (א"ר ומט"א) וכל אדם צריך לבקש מחילה מהוריו, אחיו ואחיותיו, מאשתו, ואישה מבעלה, ומרביתו חבריו ושכניו - שמא פגע או צערם. והם מצדם יאמרו שמוחלים. (בן איש חי וילך).

עיקרי הדינים

- א. מנהג העולם שהולכים רק לאוהביהם בעיו"כ לבקש מחילה ועפ"י רוב אינו לצורך... ואלו שעושים מהטפל עיקר, כופרים בעיקר המחילה... ושמא יתעוררו אוהביו שפגע בהם... ורע עלי המעשה" (יוסף אומץ).
- ב. עדיף לבקש בעצמו, כי מודה ועוזב ירוחם (א"ר והחיד"א) מבקשים עד שלש פעמים גם בעזרת אחרים.
- ג. "והמבקש מחילה מרבים בכלל (מודעה, מקול...) אינו יוצא אם יודע שפגע באיזה יחיד בפרט" (משנ"ב)
- ד. אין לבקש מחילה, באקראי, על רגל אחת, במפגש מיקרי בסופרמרקט, רכבת קלה, ברמזור.
- ה. "בשעת בקשת המחילה אם נתגנה חברו בפני אחרים צריך לפרט מה שחטא לחברו, (החפץ חיים כלל ה, י"ב) אכן כשיודע שחברו יצטער ויתבייש מזה כשיפרט החטא, אזי לא יפרט, אלא יבקש מחילה כללית, אם פגע בדבר מה מבלי לפרט" (בשם ר"י מסלנט מועדים וזמנים א, נד)
- ו. לא יהא אדם אכזרי שלא למחול, שכל המעביר על מידותיו מעבירים לו... מידה כנגד מידה ומן השמים מוחלים גם לו. אלא אם כן, אין הבקשה אמתית. תלמיד לרב וילדים להורים צריכים לבקש אפילו מאה פעמים.
- ז. המבקש יאמר הנני מבקש סליחה ממך ד' ומפלוני... (א"ר).

כפרות

- א. שו"ע תר"ה, א: מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יום כפורים לשחוט תרנגול וכו' יש למנוע המנהג. (משום דרכי אמורי, ונראה כאילו מקריבים קורבנות בזמן הזה) רמ"א: ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה וכו' וכן נוהגים בכל מדינות אלו ואין לשנות. וכן נוהג כיום בכל העדות (כף החיים שם, ח).
- ב. **העושים בכסף:** אם עושים גם לאחרים יעשו תחילה לעצמם ואח"כ לאחרים, בסכום כל שהוא, במזומן, לא בצ'ק ובוודאי לא בכרטיס אשראי. מניחים הכסף במפית ומסובבים מעל הראש ואומרים: "זה הכסף ילך לצדקה וכו'" ואין לפדות בכסף מעשר (משנ"ב ובאר היטב), והכסף ילך לצדקה לעניים דווקא.
- ג. **העושים בבעלי חיים:** דווקא בכאלו שאין מקריבים על המזבח. ואפשרי גם בדגים (מ"ב בשם הלבוש).

פרטי דינים לנוהגים בבעלי חיים

א. לוקחים לכל אחד מבני הבית תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה (אריז"ל) כשאין היד משגת אפשר בתרנגול אחד לכל הבנים ובתרנגולת לכל הנקבות. (שו"ע הרב, ג) ובגמר הכפרה לא יאמרו "נפש תחת נפש". איש שעשה בתרנגולת ואשה בתרנגול – יצאו בדיעבד. (א"ר מבוטשאטש תנינא, תרה) **ב** למעוברת לוקחים גם תרנגול אולי תלד זכר, למשנ"ב – שתי תרנגולות ותרנגול אחד. לאריז"ל – שלש נקבות ושני זכרים. ועושים הכול על ראשה בלבד. **ג** אולטרה סאונד – נאמן (שו"ת קנה בושם ב, כ שלא כדעת מנחת יצחק) – ולוקחים כפי שהורה הסורק. ה. מעוברת שטרם מלאו מ' ימים להריונה – צריכה כפרה רק לעצמה. (הגרי"ש אלישיב והגר"ש וואזנר זצ"ל) ו. עדיף לתת לעני שווי הכפרה ולא את העוף עצמו. הערה: מי שלא עשה כפרות בעשי"ת יכול להשלים בהושענא רבה. (שו"ת שארית שמחה, ח).